

รายงานการวิจัย

เรื่อง

บทเรียนเชิงกลยุทธ์การพัฒนา

โดย

นายสุริชัย หวันแก้ว

เอกสารนี้เป็นส่วนหนึ่งของ โครงการวิจัย
เรื่อง การศึกษากับการปฏิบัติงาน

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
สำนักนายกรัฐมนตรี

คำนำ

รายงานการวิจัยชุดนี้ เป็นผลงานของโครงการวิจัย เรื่อง การศึกษากับการมีงานทำ รายงานชุดนี้มี 9 ฉบับ ฉบับแรกเป็นการสรุปผลงานวิจัยทั้งหมด ฉบับที่ 2 ถึงฉบับที่ 9 เป็นผลงานวิจัยของนักวิจัยแต่ละท่านในโครงการ

โครงการวิจัย เรื่องการศึกษากับการมีงานทำเริ่มดำเนินงานในเดือนพฤษภาคม 2527 มี ดร.อภิชาติ พันธุเสน แห่งคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นหัวหน้าโครงการดำเนินงานร่วมกับนักวิจัยจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยศิลปากร และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ โดยมีคณะกรรมการโครงการวิจัย เรื่องการศึกษากับการมีงานทำ อันประกอบด้วยนักวิชาการ และผู้ทรงคุณวุฒิจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำหน้าที่กำหนดแนวทางการวิจัย กำกับการดำเนินงานวิจัยและให้คำปรึกษาหารือแก่นักวิจัย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติทำหน้าที่ฝ่ายเลขานุการและประสานงาน โครงการวิจัยนี้ได้รับความช่วยเหลือด้านการเงินจากโครงการเงินกู้ธนาคารโลกเพื่อพัฒนาการศึกษาให้ใช้เงินเหลือจ่ายโครงการเงินยืมเพื่อพัฒนาการศึกษาระยะที่ 5

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติขอถือโอกาสนี้ขอบคุนคณะนักวิจัย คณะอนุกรรมการโครงการวิจัย เรื่องการศึกษากับการมีงานทำ คณะกรรมการอำนวยการโครงการเงินกู้ธนาคารโลกเพื่อพัฒนาการศึกษา ผู้เข้าร่วมสัมมนาเชิงวิชาการและสัมมนาเชิงนโยบาย สื่อมวลชน ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องที่ช่วยให้งานวิจัย เรื่องการศึกษากับการมีงานทำสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และหวังว่าผลงานวิจัยนี้จะยังประโยชน์แก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับวางแผน กำหนดนโยบาย และระดับปฏิบัติเพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการดำเนินงานและตัดสินใจในอันที่จะช่วยบรรเทาปัญหาการว่างงานของประเทศต่อไป

พจน์ สะเพียรชัย

(นายพจน์ สะเพียรชัย)

เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

บทเรียนเชิงกลยุทธ์การพัฒนา

1. ความนำ	1
2. ผลกระทบของการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมาต่อชนบท	2
3. สาเหตุของความล้มเหลว	3
4. การแสวงหาทางออกโดยองค์กรชาวบ้านและองค์กรเอกชน	4
ภาพรวมของการแสวงหาทางออกนอกกรอบราชการ	5
5. นวัตกรรมใหม่ในการพัฒนา	18
5.1 โครงการพัฒนาชนบทโดยโครงการอนุเคราะห์เด็ก บ้านกระทู้ ต.บ้านเหล่า อ.บ้านฝาง จ.ขอนแก่น	18
5.2 งานพัฒนาโดยกลุ่มเกษตรกร ต.เจนีง อ.เมือง จ.สุรินทร์	23
5.3 วัดกับการพัฒนาชุมชน ต.ท่าสร้าง อ.เมือง จ.สุรินทร์	28
5.4 วัดกับการพัฒนาชุมชนยกกระบัตร ต.ยกกระบัตร อ.อัมพวา จ.สมุทรสาคร	34
6. สรุปและขอเสนอแนะ	41
7. บรรณานุกรม	45

บทเรียนเชิงกลยุทธ์การพัฒนา

ความนำ

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามแผนห้าที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจในระดับสูง อย่างไรก็ตาม เป็นที่ประจักษ์กันทั่วไปว่าการขยายตัวและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้น เป็นไปอย่างขาดความสมดุลอย่างมาก จนกระทั่งก่อให้เกิดปัญหาการแผ่ขยายของความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมในระหว่างประชาชนชั้นต่าง ๆ และระหว่างภูมิภาคต่าง ๆ สภาพการณ์แห่งปัญหาคังกล่าวนี้ ได้เป็นที่ตระหนักกันมากขึ้น

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมห้าที่ผ่านมา หากพิจารณาในแง่ของกระบวนการการพัฒนา อาจตั้งเป็นข้อสังเกตได้ว่า ประการแรกเป็นการสร้างความเจริญเติบโตแบบความทันสมัย โดยอาศัยกลยุทธ์การพัฒนาแบบขาดความสมดุล ประการที่สอง ระบบราชการส่วนกลางมีบทบาทนำด้วยความร่วมมือจากภาคธุรกิจเอกชน โดยไม่มีช่องทางอันชอบธรรมมีส่วนร่วมของภาคคนอกระบบราชการ เช่น องค์การภาคเอกชน องค์การอาสาสมัครสมาคม ฯลฯ แต่ไม่ให้ความเป็นอิสระแก่ภาคส่วนท้องถิ่น และองค์กรชุมชนต่าง ๆ กระบวนการพัฒนาที่ไม่สมดุลดังกล่าวอาจสรุปด้วยวลีหนึ่งที่ว่า ทันสมัยแต่ไม่พัฒนา แม้ชนบทและเมืองจะได้รับผลแนวโน้มใหม่จากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจบ้าง แต่จากการศึกษาจะปรากฏว่า การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และภาวะความทันสมัยในส่วนรวมก็มีได้เป็นผลคือชนบทและเมืองเสมอไป

งานศึกษานี้ เริ่มจากฐานคติที่ว่า ปัญหาการว่างงานอันเป็นภาวะวิกฤติในปัจจุบันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความล้มเหลวของกลยุทธ์พัฒนามหาภาคซึ่งละเลยไม่ให้ความสำคัญแก่ความมั่นคงในอาชีพและการจ้างงานของประชากร โดยเฉพาะในภาคเกษตรและชนบท ยิ่งกว่านั้นกลยุทธ์พัฒนาที่เน้นความเจริญและขยายตัวทางเศรษฐกิจกลับส่งผลพิชซึ่งไม่ตั้งใจทำให้พื้นฐานการครองชีพของประชากรส่วนใหญ่ถูกทำลาย ขณะที่ภาคเมืองและภาคอุตสาหกรรมสมัยใหม่ไม่อาจดูดซับแรงงานได้เท่าไรนัก ภาคชนบทและเกษตรกลับไม่

สามารถเป็นแหล่งการประกอบอาชีพที่มั่นคงของประชากรส่วนใหญ่ของประเทศได้ต่อไป
ภาวะการว่างงานจึงเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้และคงจะดำรงอยู่อย่างเรื้อรังต่อไปอีก
ด้วยเหตุนี้ การแสวงหาหนทางแก้ไขปัญหการว่างงานในระยะยาวใด ๆ จะมีความหมาย
ก็ต่อเมื่อพิจารณาเกี่ยวโยงไปกับการพัฒนาชนบท และเศรษฐกิจภาคคนอกรูปแบบ (informal
Sector) ด้วยเท่านั้น สำหรับบทความนี้ จะเน้นหนักการพิจารณาแนวทางแก้ปัญหา
การว่างงานโดยถือความสำคัญอยู่ที่การมุ่งพัฒนาชนบทให้มาอยู่และ เป็นแหล่งประกอบอาชีพ
ที่มั่นคงเป็นวัตถุประสงค์หลัก

ผลกระทบของการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมาก่อชนบท

แม้ว่าเท่าที่ผ่านมากในท้องที่ชนบทจำนวนมากจะมีการก่อสร้างโครงสร้าง
พื้นฐาน เช่น ถนนหนทาง เขื่อน และไฟฟ้าก็ตาม แต่หากเราพิจารณาชีวิตชุมชนทาง
ด้านเศรษฐกิจและสังคม ก็ย่อมเห็นแนวโน้มหลายประการอันเป็นผลกระทบอันเนื่องมา
จากการพัฒนาเศรษฐกิจเท่าที่ผ่านมากว่า แนวโน้มอันเป็นต้นเหตุของปัญหาคังกล่าวในชนบท
ได้แก่

1. การส่งเสริมการผลิตเพื่อตลาดและการส่งออกต่างประเทศและการ
พัฒนาแบบทันสมัย โดยองค์กร ภายนอกชุมชนซึ่งถือกันว่ามีความรู้ มีวัฒนธรรมสูงกว่า
คั้งนั้นจึงส่งผลกระทบต่อชุมชนชนบทในด้านการผลิตหรือทำลายระบบการพึ่งตนเองของชุมชน
สิ้นคลอนความมั่นคงในการประกอบอาชีพของชาวชนบทเป็นอันมาก
2. ส่งเสริมค่านิยมและวัฒนธรรมแบบชาวเมืองโดยผ่านการโฆษณา และ
การศึกษาทั้งทางการและไม่ทางการ จึงมีผลกระทบกระเทือนความภาคภูมิใจในคุณค่า
แห่งวัฒนธรรมพื้นบ้าน หันไปสู่ค่านิยมการแบ่งปันและต่อสู้แย่งชิง แม้ในหมู่เพื่อนบ้านกัน
3. เสริมช่องว่างระหว่างผู้มีฐานะมีอำนาจกับพวกไม่มี ทั้งนี้เพราะโครงการ
พัฒนาจำนวนมากไม่คำนึงถึงความแตกต่างทางสังคมภายในชุมชน
4. ระบบการศึกษาได้เป็นกลไก อุปกรณ์สนับสนุนกลยุทธ์การพัฒนาดังกล่าว
อย่างเต็มที่ จึงส่งเสริมผลกระทบให้เด่นชัดและรุนแรงลึกซึ้งยิ่งขึ้น
-ส่งเสริมบทบาทการศึกษาในการจัดสรรบทบาทแก่สมาชิกในสังคมด้วย
การจัดการและเนื้อหาสาระที่เป็น "แบบแพ็คค้ออก คนมีชัยไปไต่บันไดคารา"

- สร้างและเสริมทัศนคติเลือกงาน เพราะมีเกียรติ มีอำนาจแต่
มิใช่ เพราะมีเงินในงาหรือเห็นคุณค่าของงาน

- สร้างจิตตาคือเมืองและวิถีชีวิตแบบชาวเมือง และรังเกียจ
ชีวิตชนบทว่าค่าค้อยค้อยคุณค่า

5. ทำลายชุมชนในฐานะที่เป็นแหล่งประกอบอาชีพที่มั่นคง ชุมชนชนบท
ไม่อาจเป็นแหล่งที่มีอาชีพอื่นมั่นคงใดก็อีกต่อไป ชาวบ้านจำนวนมากต้องหาทางออก
ต่าง ๆ นานา ๆ จำนวนมากต้องละทิ้งไร่นาสำโถ ขบวนการหนีความจน ความอดอยาก
มักปรากฏในหลายลักษณะ เช่น แรงงานอพยพ ทั้งในและต่างประเทศ และปัญหาแรงงาน
เด็ก

สาเหตุของความล้มเหลว

การที่การพัฒนาชนบทประสบความสำเร็จก็อาจสืบเนื่องมาจากหลายสาเหตุ
ประการแรกสาเหตุอื่นเกี่ยวกับโครงสร้างเศรษฐกิจการเมือง ซึ่งหมายถึง ชนบทและ
ภาคเกษตรตกเป็นผู้เสียเปรียบในการตลาด การเงิน และการตัดสินใจ การบริหารสังคม
และกระบวนการพัฒนาที่กำหนดจากสังคมเมืองภายนอก

ประการที่สอง ใต้แก่สาเหตุในค่านิยมการพัฒนา ซึ่งหมายถึง การ
เลือกกำหนดเป้าหมาย ลำดับขั้นและแนวทางดำเนินการพัฒนาชนบทกลายเป็นปัญหาเสียเอง
เท่าที่ผ่านมาชนบทถูกมองว่าเป็นแหล่งผลิตสินค้าเพื่อส่งออกตลาดโลก จึงต้องเร่งผลิตและ
ขยายความเจริญเติบโต แทบไม่มีนักวางแผนหรือผู้มีอำนาจตัดสินใจที่จะพิจารณาชนบท
ในฐานะเป็นถิ่นฐานของหน่วยสังคมที่มีศักยภาพในการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองได้ ด้วยเหตุนี้
การพัฒนาจึงหมายถึงการพัฒนาจากเบื้องบนหรือการพัฒนาจากภายนอกมาเกาะ เกณฑ์กำหนด
เอาจากชนบทเป็นสำคัญ สาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ระบบการศึกษาได้มีส่วนเสริม
คอคดุมเป็นไปตามเหตุปัจจัยทั้งสองอย่างเต็มที่ การศึกษามีได้คำนึงถึงเป้าหมายการพัฒนา
ชีวิตชุมชนที่มีความผาสุกหากเน้นความสำเร็จในการแข่งขันในการวิ่งเข้าหาวิถีชีวิตในเมือง
กึ่งนี้จึงไม่แปลกประหลาดอันใดที่ผลกระทบจากการพัฒนาต่อชุมชนในชนบทจึงไม่เป็นผลดี
ต่อชีวิตและการดำรงชีพในชนบทแต่อย่างใด

โดยที่สาเหตุในค่านกลยุทธการพัฒนาคงกล่าว เป็นปลายเหตุของการยึดแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาชนบทแบบโคแบบหนึ่ง ดังนั้น ในช่วงแห่งการทบทวนความล้มเหลวของการพัฒนาชนบทจึงจำต้องมอง เชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎีที่อยู่เบื้องหลังการปฏิบัติและนโยบายต่าง ๆ ในส่วนนี้เราอาจจะรวมสรุปได้ว่า ทฤษฎีการพัฒนาที่มีบทบาทมากที่สุดคือ แก่กลุ่มของทฤษฎีการพัฒนาแบบทันสมัย (modernization theories) ซึ่งมีลักษณะคืออคติต่อวัฒนธรรมเมือง (urban bias) และมีความเอนเอียงที่จะยึดกระบวนการพัฒนาจากภายนอก (topdown and exogenous process) ซึ่งนำโดยผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกชุมชน และระยะหลังก็มีการพยายามนำเอาทฤษฎีชนบทยากจน เขามาประยุกต์แก้ไขข้ออ่อนที่สำคัญที่ทฤษฎีเหล่านี้มีก็คือ ไม่พิจารณาเฉพาะกระบวนการพัฒนาชนบทในบริบทแห่งประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมหากมองปัจจุบัน เป็นหลักและ เน้นความสำคัญของผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกชุมชน โดยไม่คำนึงถึงศักยภาพของชุมชนตนเองแต่อย่างใด

การแสวงหาทางออกโดยองค์กรชาวบ้านและองค์กรเอกชน

สภาพปัญหาอันสืบเนื่องมาจากความเจริญแบบทันสมัยแต่ไม่พัฒนา ได้ส่งผลกระทบต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนทั้งในเมืองและชนบทเป็นอันมาก บรรดาผู้ถูกกระทบกระเทือนมากมักได้แก่กลุ่มผู้ที่อยู่ฐานะและกลุ่มที่มีชีวิตอยู่ในภาคที่มีความเจริญแบบไร้ความสมดุลอย่างมาก ต่างก็พยายามหาทางออกและหาทางแก้ไขสภาพการณ์อันเป็นปัญหาที่เกิดขึ้น เราอาจแยกเหล่ากลุ่มผู้ได้รับกระทบกระเทือนจากปัญหาเหล่านี้ได้เป็น

1. กลุ่มประชาชนชนพื้นฐาน หรือเหล่าผู้เผชิญกับปัญหาโดยตรง ตัวอย่างเช่น ชาวบ้านในหมู่บ้านที่ยากจนแร้นแค้น คนที่ไม่มั่งมีงานทำ ชาวสลัมในเมืองที่เผชิญกับปัญหา เป็นต้น กลุ่มคนเหล่านี้ต่างก็พยายามหาทางออกในรูปแบบของการแก้ไขปัญหาก็หาทางออกแบบปัจเจกบุคคล บางก็หาทางออกเป็นกลุ่ม เป็นชุมชน บางก็อพยพพากันไปหางานทำต่างถิ่นหรือต่างประเทศ บางก็ดำเนินโครงการพัฒนาบ้านเศรษฐกิจ บางก็ดำเนินงานในแนวพยายามให้ชุมชนพึ่งตนเอง

2. กลุ่มชนชั้นกลางและกลุ่มอาชีพ ณ ที่นี้หมายถึง กลุ่มคนที่โดยฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมแล้วมิใช่ชั้นล่างสุดในสังคม และมีได้เผชิญปัญหาโดยตรง แต่หากเป็น

เพราะความรับรู้ ความเข้าใจต่อสภาพความล้มเหลวจากการพัฒนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำให้คนเหล่านี้เห็นความสำคัญของการเข้าร่วมแก้ไขปัญหา ตัวอย่างเช่น ครู พระสงฆ์ องค์กรอาสาสมัคร องค์กรส่งเสริมและพัฒนา และองค์กรนอกระบบราชการต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นมากมายในช่วงที่ปัญหาการพัฒนาปรากฏมากขึ้น องค์กรเหล่านี้มีบทบาทในการหาทางออกในการแก้ไขปัญหานั้นเนื่องมาจากการพัฒนาที่ผิดทางดังกล่าว ทั้งในระดับจุลภาค อันได้แก่พื้นที่ต่าง ๆ ในชนบทและในเมือง และในระดับมหภาคอันได้แก่ ความพยายามในวงกว้างระดับภูมิภาคหรือในระดับชาติ

ภาพรวมของการแสวงหาทางออกนอกระบบราชการ

ในบรรดาองค์กรเอกชนต่าง ๆ ที่ทำงานพัฒนาชนบทและเมือง หรือ เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงแก้ไขปัญหา อาจมีแนวความคิดและวิธีการหลากหลาย จากการศึกษารวบรวมและศึกษา เราอาจแบ่งออกเป็นองค์กรที่มีแนวส่งเสริม เน้นการให้และการช่วยเหลืออันมีผู้ให้และผู้รับ ตามฐานะและบทบาทประเภทหนึ่ง และองค์กรที่มีแนวพัฒนา เน้นการพัฒนาสังคมโดยส่งเสริมผู้ที่คอยโอกาส เพื่อสามารถรวมกลุ่มกันช่วยตัวเอง และแก้ปัญหาของตนได้อีกประเภทหนึ่งในงานศึกษาชิ้นนี้ จะให้ความสำคัญกับองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งยึดแนวคิดและแนวทำงานเชิงการพัฒนาเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะมีฐานคิดว่าประชาชนนั้นย่อมมีขีดความสามารถและมีการช่วยเหลือตัวเองอยู่แล้วจึงควรส่งเสริมความพยายามช่วยตัวเองเหล่านี้

ปัจจุบัน งานพัฒนาชนบทที่ดำเนินการโดยหน่วยงานเอกชนมีจำนวนค่อนข้างมาก โดยทั่วไปจะมีการดำเนินงานอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่ตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกของประเทศเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งมีแนววิธีปฏิบัติในการทำงานพัฒนาที่แตกต่างกัน

อย่างไรก็ดี การพัฒนาชนบทโดยองค์กรพัฒนาในแนวพัฒนาในปัจจุบันมีทิศทางร่วมกันคือ เน้นการดำเนินกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนได้พัฒนาศักยภาพของตนและสามารถก่อตั้งองค์กรของชาวบ้านที่เป็นตัวแทนของชุมชนให้ได้ โดยยอมรับวิธีการทำงานพัฒนาที่มีลักษณะผสมผสานกัน เช่น บางโครงการหรือบางหน่วยงานอาจจะเน้นที่การสนับสนุน

การดำเนินกิจกรรมในชุมชน บางโครงการอาจจะเน้นที่การศึกษาวิจัยชุมชนประสานกับ
การดำเนินโครงการพัฒนา บางโครงการอาจจะเน้นที่การฝึกอาชีพหรือการสร้างผู้นำ
ในขณะที่บางโครงการอาจจะเน้นที่การฝึกอบรม เสริมความรู้ หรือเน้นที่กลุ่มเป้าหมายที่
เด็กและสตรีที่แตกต่างกัน เป็นต้น

ถึงแม้แต่ละโครงการหรือแต่ละหน่วยงานจะจัดกิจกรรมหรือกลุ่มเป้าหมาย
ที่แตกต่างกันแต่ปัจจุบันทุกฝ่าย (โดยส่วนใหญ่) ดูเหมือนจะยอมรับร่วมกันว่า "เป้าหมาย
การพัฒนาชนบทที่น่าจะเป็นนั้น ควรเน้นที่การเพิ่มและพัฒนาศักยภาพและความสามารถ
ของชุมชน เพื่อให้สามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาของเราได้ด้วยตัวเอง" เว้นแต่
ปัญหาหรือวิธีการทำงานที่จะบรรลุเป้าหมายนี้เท่านั้นที่ยังไม่อาจสรุปได้ว่า ควรจะเป็น
เช่นไร หรือวิธีการของใครจะถูกของและเหมาะสมที่สุด ซึ่งการเลือกใช้วิธีการเพื่อจะ
ให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวคงเป็นเรื่องของสถานการณ์ของแต่ละพื้นที่ ตลอดจนเงื่อนไข
และประสบการณ์ขององค์กรเอกชนแต่ละหน่วยงาน เป็นสำคัญ

การแบ่งหรือจำแนกประเภทองค์กรพัฒนา เอกชนในปัจจุบันมิใช่เป็นเรื่อง
สะดวกสบายเลย ปัญหาในการแยกแยะมักสืบเนื่องมาจากเกณฑ์การพิจารณา เช่น อาจ
แบ่งตามกลุ่มเป้าหมายของงานเป็น เด็ก สตรี เกษตรกร เป็นต้น หรือแบ่งตามฐานะทาง
กฎหมาย เช่น มูลนิธิ สมาคม ชมรม กลุ่ม หรือแบ่งตามประเภทกิจกรรมที่ดำเนินงาน ณ ที่นี้
เราจะอาศัยการแบ่งจาก การจำแนกประเภทในการจัดทำทำเนียบองค์กรพัฒนา เอกชน
(2527) ประกอบ แต่อย่างไรก็ตาม มิได้หมายความว่าความตายตัวลงไปว่าองค์กรหนึ่งจะมีกิจกรรม
ประเภทเดียว แท้จริงแล้วหลายองค์กรมักจะมีงานหลายด้าน หลายประเภท การพยายาม
แยกแยะประเภท ณ ที่นี้ เป็นเพียงความพยายามที่จะเข้าใจสภาพการณ์อันเป็นภาพรวมของ
องค์กรพัฒนา เอกชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบทเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงแยกประเภทองค์กร
พัฒนา เอกชนตามลักษณะงานและกิจกรรมเป็น 8 ประเภทคือ

1. ประเภทกิจกรรมพัฒนาชุมชนในชนบท รวมทั้งองค์กรที่ประยุกต์ศาสนา
ในการพัฒนาชนบท
2. ประเภทกิจกรรมพัฒนาทางด้านเด็กและเยาวชน

3. ประเภทกิจกรรมพัฒนาความรู้ชุมชนฐาน
4. ประเภทกิจกรรมพัฒนาทางด้านการศึกษา
5. ประเภทกิจกรรมด้านสิทธิมนุษยชน
6. ประเภทกิจกรรมด้านการคุ้มครองผู้บริโภค
7. ประเภทกิจกรรมสนับสนุนทางเทคโนโลยี
8. ประเภทกิจกรรมส่งเสริมและประสานงานพัฒนา

เพื่อให้เห็นภาพรวมที่ชัดเจนขึ้นว่า องค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ นั้นเป็นอย่างไร จึงขอสรุปเรียบเรียงจากการศึกษาค้นคว้าต่อไปนี้

1. กิจกรรมในลักษณะพัฒนาชุมชนแบบผสมผสานด้านการประยุกต์ใช้ศาสนา เพื่อการพัฒนาแบบประสมประสาน

การพัฒนาชุมชนด้วยกิจกรรมในลักษณะผสมผสาน เป็นวิถีทางการพัฒนาที่ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นโดยลำดับ เนื่องจากการพัฒนาเอกชนที่ดำเนินงานในค่านี้นี้คือ โครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน หนองนอย จ.ชัยนาท ศูนย์สังคมนักพัฒนาสังคมทล.เวียงใหม่ องค์กรอนุเคราะห์เด็กนอร์เว หน่วยงานอาสาสมัครแคนาดา โครงการพัฒนาชนบทสมบูรณแบบ (มูลนิธิฟรีทิส) เนามัน มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย โครงการพัฒนาชุมชนร่วมกันในเมือง โครงการประสานความร่วมมือพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ ฯลฯ นอกจากนี้แล้ว ปรากฏว่า องค์กรพัฒนาเอกชนเป็นจำนวนไม่น้อยที่ดำเนินกิจกรรมด้านอื่น ๆ แต่จะมีบทบาทสนับสนุนแนวทางการพัฒนาในลักษณะผสมผสานเป็นบทบาทรองอยู่ด้วย และมีแนวโน้มมากขึ้นเป็นลำดับ

การพัฒนาเศรษฐกิจที่เน้นการพัฒนาค่านิยมคุณธรรมพัฒนาจิตใจ การพัฒนาคน และสังคมตามไม่ทัน ทำให้เกิดปัญหาติดตามมาอย่างมากมาย จึงมีองค์กรพัฒนาเอกชนที่มุ่งนำหลักธรรมในศาสนาต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในงานพัฒนา โดยเฉพาะในด้านแนวทางสันติวิธี ความรัก ความมีเมตตา ความเห็นในคุณค่าของชีวิตมนุษย์ มีอาชีพและพึ่งตนเอง การมีส่วนร่วม ฯลฯ ทั้งนี้โดยมุ่งให้คนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขและมีความเป็นธรรมในสังคม ไม่เบียดเบียนหรือเอารัดเอาเปรียบกัน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ฯลฯ

องค์การพัฒนาเอกชนที่ดำเนินการค้ำนี้ ได้แก่ คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา กลุ่ม
ประสานงานศาสนาเพื่อสังคม คณะกรรมการยุทธีกรรมและสันติแห่งประเทศไทย ศูนย์สังคม-
พัฒนา สภาคมหอลิกแห่งประเทศไทย เพื่อการพัฒนา ฯลฯ

2. งานพัฒนาเด็กและเยาวชน

ในสายตาของคนทั่วไป ปัญหาของเด็กและเยาวชนในชนบทจะไม่เด่นชัด
เหมือนในสังคมเมือง เช่น ปัญหาเด็กเร่รอน จรจัด ปัญหาเด็กติดยาเสพติด เป็นต้น
อย่างไรก็ตามหากมีการพิจารณาปัญหาของเด็กและเยาวชนอย่างแท้จริงแล้วจะพบว่า
เด็กและเยาวชนไทยไม่ว่าในเมืองหรือในชนบทต่างก็ต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ มากมาย
เช่น เคียงกันเพียงแค่อาจจะมีความแตกต่างกันอยู่บ้างในด้านรายละเอียดบางปัญหาเท่านั้น
ซึ่งสภาพปัญหาต่าง ๆ ของเด็กและเยาวชนไทยนั้น ได้มีผู้ให้ความสนใจค่อนข้างมาก ปัจจุบัน
องค์การพัฒนาที่ให้ความสนใจและมองเห็นความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ต่างก็ตระหนักดีว่า
เด็กและเยาวชนเป็นทรัพยากรอันมีค่าของสังคม ที่ควรจะได้รับ การทะนุบำรุงอย่างดีที่สุด
จึงได้พยายามอย่างยิ่งที่จะหาทางคลี่คลายปัญหา ตลอดจนช่วยสร้างโอกาสในด้านการ
พัฒนาทางสรีระและสติปัญญา ตลอดจนโอกาสทางสังคมอื่น ๆ ให้แก่เด็กและเยาวชนไทยให้
มากขึ้น

บทบาทในด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนในชนบทที่องค์การพัฒนาเอกชน
กำลังดำเนินการอยู่ในปัจจุบันนั้น มีทั้งการพัฒนาทางด้านสุขภาพและความพยายาม
ในการที่จะลดภาวะทุโภชนาการและจำนวนอัตราการตายของเด็กในชนบทด้วยโรคขาด
อาหารให้น้อยลง โดยการจัดตั้งศูนย์ดูแลเด็กเล็ก หรือศูนย์โภชนาการต่าง ๆ รวมทั้งได้
มีการดำเนินการฝึกอบรมให้ความรู้แก่มารดาของเด็กในชนบทให้มีความรู้และความเข้าใจ
ในเรื่องการจัดการด้านโภชนาการต่าง ๆ เช่น การดำเนินงานของกลุ่มสาธารณสุขต่าง ๆ
ใน อ.บัวใหญ่ อ.ชุมพวง อ.สูงเนิน จ.นครราชสีมา หรือกลุ่มสาธารณสุขมูลฐาน
อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ เป็นต้น

นอกจากนี้บางหน่วยงานยังได้มีการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนโดยการมุ่ง
ไปที่การปรับปรุงสภาพครอบครัวและชุมชนโดยมองปัญหาว่าการที่จะช่วยเหลือเด็กและ

เยาวชนนั้นมีความจำเป็นจะต้องช่วยเหลือและพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจให้แก่ครอบครัว และชุมชน หากครอบครัวและชุมชนมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ก็จะสามารถส่งผลกระทบ มาถึงการพัฒนาเด็กได้โดยตรง องค์การที่มีลักษณะความเชื่อเช่นนี้ ก็จะมุ่งดำเนินการพัฒนา ด้วยวิธีการปรับปรุงและพัฒนาชุมชน ประสานกับการทำงานและให้บริการด้านเด็ก เช่น การทำงานของสหทัยมูลนิธิ จ. สุรินทร์ หรือการทำงานขององค์การอนุเคราะห์ เด็กประเทศไทย เป็นต้น หรือบางหน่วยงานที่มุ่งเรื่องการพัฒนาคุณภาพและการฝึกฝน อาชีพให้ เป็นคนที่มีจิตใจรู้จักรักผู้อื่นและเสียสละเพื่อผู้อื่น ตลอดจนมีคุณธรรมในด้านการ สามัคคีและอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม รวมทั้งให้มีความสามารถและมีความรู้ในด้านการค้าเป็น อาชีพมากขึ้น เช่น โครงการหมู่บ้านสหกรณ์นักเรียน ที่จ. พิษณุโลก หรือมูลนิธิหนองขาหย่าง ที่ จ. อุทัยธานี และการดำเนินงานของสมาคมผู้บำเพ็ญประโยชน์ ดังที่ได้อธิบายมาแล้ว เป็นต้น

3. งานด้านสาธารณสุข

ปัญหาสาธารณสุขเป็นปัญหาที่สำคัญมากปัญหาหนึ่ง ที่ประชาชนไทยต้อง เผชิญ เช่น อัตราการตายของเด็กก่อนวัยเรียนด้วยโรคขาดอาหาร อัตราการตายด้วย โรคติดเชื้อหรือโรคที่สามารถรักษาให้หายได้ ปัญหาพัฒนาการทางด้านสรีระและสติปัญญา อันเนื่องมาจากความขาดแคลนและการขาดความเข้าใจในการปฏิบัติงานด้านโภชนาการ และการป้องกันต่าง ๆ เป็นต้น

สภาพเช่นนี้ ได้มีผลทำให้องค์การพัฒนา เอกชนจำนวนหนึ่งซึ่งมีความสามารถ และความถนัดทางด้านงานสาธารณสุขโดยตรง ได้ก่อตั้งและดำเนินโครงการที่มีส่วน ส่งเสริมให้เกิดการแก้ไขปัญหาด้านสาธารณสุขในระบับชุมชน โดยพยายามที่จะอำนวยความสะดวกในการปรับปรุงและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ตลอดจนส่งเสริมความรู้ ให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้ในงานด้านสาธารณสุข

ปัจจุบัน องค์การสาธารณสุขเอกชนส่วนใหญ่ได้มุ่งเน้นแนวการพัฒนาที่ยึด เรื่องการสาธารณสุขมูลฐาน เป็นทิศทางสำคัญ โดยได้ตระหนักร่วมกันว่าในการพิจารณา แก้ไขปัญหาด้านสาธารณสุขของประชาชนนั้น จำเป็นที่จะต้องพิจารณาปัญหาทางด้าน

เศรษฐกิจและสังคมโดยส่วนรวมควบคู่กันไปด้วย เพราะฐานะทางเศรษฐกิจและคุณค่าในทางสังคม (ระบบค่านิยมและความเชื่อต่าง ๆ) นั้นมีผลโดยตรงต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน เมื่อเป็นเช่นนี้ แนวทางการพัฒนาทางสาธารณสุขมูลฐานจึงเน้นการสร้างเงื่อนไขให้ประชาชนได้พัฒนาตนเอง ทั้งทางวัตถุ ร่างกาย รวมทั้งโอกาสในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ค่อยไป

อย่างไรก็ดีถึงแม้ว่าหน่วยงานสาธารณสุขส่วนใหญ่ จะยอมรับแนวทางการพัฒนาทางสาธารณสุขที่เน้นการแก้ไขปัญหาระยะยาวก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติแต่ละหน่วยงานก็ยังมีวิธีการปฏิบัติและรูปแบบการดำเนินงานที่แตกต่างกัน อาทิ มูลนิธิสาธารณสุขเพื่อการพัฒนาและกลุ่มสาธารณสุขมูลฐานตามโรงพยาบาลชุมชนต่าง ๆ อาจจะมีมุ่งเน้นการดำเนินงานเรื่องการจัดตั้งสหกรรมา การจัดตั้งกองทุนเพื่อการพัฒนาหมู่บ้าน หรือโครงการฝึกอบรมผู้นำและอาสาสมัครท้องถิ่น โดยมีกิจกรรมสาธารณสุขเป็นสื่อเพื่อพัฒนาไปสู่การร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ค่อยไป หรือมูลนิธิหมอชาวบ้าน ได้มีโครงการฝึกอบรมพระในชนบท เพื่อฟื้นฟูบทบาทของพระในด้านการเป็นผู้นำในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชนบท หรือความพยายามในการส่งเสริมให้เกิดการโฆษณาสมุนไพร หรือยาแผนโบราณที่ชาวบ้านสามารถทำได้และแก้ปัญหา เรื่องโรคภัยบางชนิดได้โดยโครงการสมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเอง เป็นต้น นอกจากนี้ในบางหน่วยงานยังได้มีการศึกษารณรงค์ในปัญหา เรื่องการโฆษณาที่เป็นภัยต่อสุขภาพของประชาชนด้วย โดยมีการศึกษาปัญหานั้นมาเผยแพร่ความรู้ให้แก่ประชาชนและนำผลงานวิจัย สนองต่อกระทรวงสาธารณสุข เพื่อให้มีผลในการปรับเปลี่ยนในค่านิยมนโยบายที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนส่วนใหญ่ เป็นต้น

4. ด้านการศึกษาและอาชีพในชนบท

ความพร้อมประการที่สองของประชากรก็คือ การมีความรู้พื้นฐานอันควรและมีโอกาสที่จะได้รับการศึกษาในความหมายกว้างอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ นำความรู้มาใช้ในการดำรงชีวิตเพื่อการประกอบอาชีพ และเพื่อให้สามารถที่จะปรับตัวให้ทันต่อสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การศึกษาที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นจะเป็นคำตอบหรือทางออกที่ช่วยคนส่วนใหญ่ที่ยังคอยการศึกษาให้มีโอกาสขึ้นบ้าง ดังนั้น จึงมีองค์การพัฒนาเอกชนจำนวนไม่น้อย ที่จัดกิจกรรมด้านการศึกษาและฝึกอาชีพในรูปแบบต่าง ๆ

งานด้านส่งเสริมอาชีพและรายได้ เป็นงานที่มีความสำคัญมากอีกด้านหนึ่ง ซึ่งองค์การพัฒนาเอกชนไทยกำลังดำเนินการอยู่ ทั้งนี้ เพราะปัจจุบันเกษตรกรไทยยังคงเผชิญกับปัญหาความยากจนอยู่อีกมาก ซึ่งมีผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาในอดีตที่ผ่านมา โดยได้มีผลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชาวชนบท จากสภาวะการผลิตแบบดั้งเดิมไปสู่ระบบการผลิตแบบสมัยใหม่ที่ของพึ่งพาตลาด ซึ่งไม่ได้อำนวยความสะดวกให้แก่ชาวชนบทเท่าที่ควร ตัวอย่างองค์กรด้านนี้ ได้แก่ มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย จ. ชัยนาท และมูลนิธิหนองขาหย่างเพื่อการพัฒนาชนบท จ. อุทัยธานี ได้พยายามดำเนินการจัดระบบภายในชุมชนโดยเน้นรูปแบบการพัฒนาแบบผสมผสาน โดยมีการกระตุ้นให้ชุมชนเกิดกระบวนการพัฒนาไปพร้อม ๆ กันในหลาย ๆ ด้าน โดยมีเศรษฐกิจหรือปัญหาปากท้องของประชาชนเป็นจุดเริ่มต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่มูลนิธิหนองขาหย่างเพื่อการพัฒนาชนบท ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน คือการจัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมอาชีพเยาวชนแบบผสมผสาน ที่ อ.หนองขาหย่าง โดยได้มีการสำรวจและคัดเลือกเยาวชนที่มาจากครอบครัวชาวนายากจน ภายในจังหวัดอุทัยธานี มาเข้าศูนย์อบรมประมาณ 4 เดือน เพื่อดำเนินการพัฒนาค่านิยมธรรมและความสามารถในการดำเนินอาชีพ เช่น การเลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ และด้านวิชาชีพอื่น ๆ รวมทั้งยังได้สนับสนุนในด้านการผลิต และการตลาด นอกจากนี้ยังได้ปล่อยสินเชื่อให้เงินทุนกลับไปเลี้ยงแม่หมูพันธุ์หรือไก่พันธุ์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงระยะเวลาการฝึกอบรมจาก 4 เดือนเป็น 1 ปี นอกจากนี้ก็ยังมีส่วนของสมาคมผู้บำเพ็ญประโยชน์ ซึ่งได้เน้นการพัฒนาอาชีพรวมทั้งวิทยาการด้านการเกษตรต่าง ๆ ให้แก่กลุ่มสตรีและกลุ่มเยาวชนในชนบทอีกด้วย งานของสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชนซึ่งได้เริ่มต้นจากการดำเนินงานด้านบริการให้การวางแผนครอบครัวแล้วค่อย ๆ ขยายตัวมาสู่งานด้านการพัฒนาอาชีพต่าง ๆ บางประเภท หรืองานของมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท จังหวัดเชียงใหม่ (วัดป่าควราภิรมย์ อ.แม่ริม จ. เชียงใหม่) ซึ่งได้ก่อตั้งโครงการเมคคานารี ที่มุ่งเน้นด้านการพัฒนาการประกอบอาชีพ การส่งเสริมการเพิ่มรายได้ การบรรเทาความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจ เพื่อเป็นพื้นฐานไปสู่การพัฒนาจิตใจและคุณภาพต่อไป เช่นนี้เป็นต้น

บทบาทเหล่านี้ขององค์การเอกชนนั้น เป็นไปทั้งในด้านการบรรเทาปัญหา และการสนองตอบความต้องการแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจให้แก่ประชาชน และการดำเนินการพัฒนาสำนักและคุณภาพของชาวชนบทไปทั่วในครัว ซึ่งนับว่าได้กอบกอบมากพอสมควร อย่างน้อยที่สุดก็สามารถตอบสนองผลประโยชน์ต่าง ๆ ของชุมชนได้ในขั้นเริ่มต้น อย่างไรก็ตาม องค์การเอกชนยังจะต้องประสานบทบาทการแก้ไขปัญหาดังกล่าวกับสู่ทางการแก้ไขปัญหานั้นให้จริง ที่สามารถทำให้ประชาชนสามารถมีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาค้นคว้าของเขาเองต่อไป

5. งานส่งเสริมสิทธิมนุษยชนและงานคุ้มครองผู้บริโภค

กล่าวได้ว่า สิทธิมนุษยชนนั้นเป็นปัจจัยพื้นฐานในการพัฒนาคนและพัฒนาสังคม แต่ปรากฏว่า สังคมไทยยังขาดความเข้าใจและการรับรู้เกี่ยวกับปัญหาสิทธิมนุษยชนอยู่มาก และหน่วยงานเอกชนที่ทำงานด้านนี้ก็มีถูกเพ่งเล็งจากหน่วยราชการ จึงเป็นงานที่มีความละเอียดอ่อนและต้องหันไปอุปสรรคอีกมากในการที่จะสร้างความเข้าใจและรับรู้ให้เกิดขึ้นในสังคมไทย ส่วนในค่านิยมที่มักถูกหมายคุ้มครองนั้น ยังมีประชาชนจำนวนมากที่ตกอยู่ในสภาพที่ถูกเอารักเอาเปรียบในด้านต่าง ๆ เนื่องจากขาดความรู้ความเข้าใจถึงสิทธิของตนเอง จึงมีหน่วยงานเอกชนที่ทำการอบรม เผยแพร่และให้คำปรึกษาคำนึงเช่นกัน องค์การพัฒนาเอกชนที่ดำเนินงานด้านสิทธิมนุษยชน และ/หรือ สิทธิตามกฎหมาย ได้แก่ กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชนคณะกรรมการยุติธรรม และสันติแห่งประเทศไทย โครงการพิทักษ์สิทธิมนุษยชนแห่งเอเชียแปซิฟิก/ประเทศไทย ศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก ของมูลนิธิเด็ก ศูนย์ช่วยเหลือแรงงานเด็ก ของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก กลุ่มเพื่อนหญิง มูลนิธิอารมณ์ พงศพันธ์ ฯลฯ

ในยุคที่เทคโนโลยีของการผลิตสื่อต่าง ๆ ก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว มีผลให้อิทธิพลการโฆษณาด้วยสื่อในรูปแบบต่าง ๆ ขยายตัวตามไปด้วย ทำให้ผู้บริโภคตกเป็นเหยื่อของการโฆษณาสินค้าและแจ้งความต่าง ๆ ผู้บริโภคมักจะถูกเอารักเอาเปรียบทั้งในด้านราคาและคุณภาพของสินค้า รวมทั้งการถูกชักจูงให้บริโภคสิ่งที่เป็นความฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย ซึ่งเป็นค่านิยมที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาคนและพัฒนาสังคมเป็นอย่างยิ่งอีกด้วย ฉะนั้น จึงมี

องค์การพัฒนาเอกชนที่มุ่งทำงานด้านนี้ เช่น กลุ่มพลังผู้บริโภคแห่งประเทศไทย กลุ่มศึกษาปัญหาจากกลุ่มอาสาสมัครเพื่อผู้บริโภค ชมรมผู้บริโภคแห่งประเทศไทย สภาสตรีแห่งชาติ เป็นต้น

6. งานด้านสนับสนุนทางการพัฒนาชนบท

ปัญหาการพัฒนาพลังการผลิตและรูปแบบการผลิตของชาวชนบทนั้น ยังมีอยู่มากมาย สภาวะเช่นนี้ทำให้การพิจารณาถึงความสำคัญของเทคโนโลยี น่าจะมีส่วนช่วยคลี่คลายปัญหาต่าง ๆ ใ้โดยบางพอสมควร อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จและความเจริญของเทคโนโลยีปัจจุบัน มีลักษณะที่ค่อนข้างซับซ้อน และต้องใช้เทคนิควิทยา และต้นทุนที่ค่อนข้างสูง ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความยากลำบากและไม่เหมาะสมต่อการนำมาใช้ปฏิบัติของชาวชนบท จึงได้เกิดความพยายามของกลุ่มบุคคลจำนวนหนึ่ง ที่มองเห็นความสำคัญของปัญหาดังกล่าวได้พยายามรวมตัวกันก่อตั้งเป็นองค์การ เอกชน เข้ามาทำหน้าที่ในการศึกษาค้นคว้าการใช้เทคโนโลยีที่มีต้นทุนการผลิตที่ต่ำ และมีความเหมาะสมในการปฏิบัติงาน ซึ่งสอดคล้องกับสภาพของชาวชนบทไทย อาทิเช่น สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม สำนักงานอาสาสมัครเพื่อความช่วยเหลือทางวิชาการ ศูนย์พัฒนาวิทยาการพื้นบ้านของสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชนมูลนิธิสวิตา เป็นต้น

หน่วยงานต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นองค์การ เอกชนที่พยายามปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้ให้บริการเฉพาะด้าน แก่องค์การ เอกชนอื่น ๆ และชุมชน เพื่อให้การพัฒนาชนบทต่าง ๆ ดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น การช่วยสร้างบ่อน้ำที่ใช้วัสดุอุปกรณ์ง่าย ๆ การทำถังน้ำฝนโดยใช้โครงสร้างไม้ไผ่ การทำถังหันลมเพื่อช่วยในการเกษตรหรือการใช้เทคโนโลยีทางการเกษตร ในการจัดทำบ่อปลาสาธิตภายในชุมชนต่าง ๆ เป็นต้น

7. กิจกรรมในลักษณะประสานงาน

ในระยะหลัง องค์การ เอกชนและคณะกรรมการร่วมต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่ประสานงาน และ/หรือ ให้บริการ แก่องค์การพัฒนา เอกชนในด้านต่าง ๆ ได้มีจำนวนและกิจกรรมเพิ่มขึ้นตามลำดับ ทั้งนี้เนื่องจากองค์การพัฒนา เอกชนต่าง ๆ ได้เห็นความ

สำคัญของการร่วมมือประสานงานกันเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการทำงาน ตัวอย่างขององค์การเอกชนและคณะกรรมการร่วมประเภทนี้ ได้แก่ สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย สภาสตรีแห่งชาติ สภาคหอลิกแห่งประเทศไทย เพื่อการพัฒนา คณะกรรมการติดตามผลการดำเนินงานองค์การพัฒนาเอกชน คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนาโครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม ชมรมนักพัฒนา ฯลฯ

จะเห็นได้ว่า กิจกรรมแต่ละด้านขององค์การพัฒนาเอกชนดำเนินงานอยู่ในขณะนี้ ล้วนแล้วแต่เป็นกิจกรรมที่มุ่งสร้างเสริมปัจจัยที่เอื้อและชดเชยหรือยกเลิกปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาไปทั่วในทั่ว และมีแนวโน้มที่จะขยายสาขางานและเพิ่มรูปแบบของกิจกรรมมากขึ้นตามความสลับซับซ้อนของปัญหาที่มีเพิ่มมากขึ้นในสังคม

ตารางที่ 1 แสดงองค์การพัฒนาเอกชนจำแนกตามประเภทและพื้นที่

ประเภทกิจกรรม	จังหวัดพื้นที่ที่ดำเนินงาน
1. พัฒนาชุมชนในชนบท	54 (36.7%)
2. พัฒนาเด็กและเยาวชน	26 (17.7%)
3. สาธารณสุข	16 (10.8%)
4. การศึกษา	13 (8.8%)
5. สิทธิมนุษยชน	9 (6.1%)
6. สนับสนุนด้านเทคนิค	6 (2.0%)
7. ประสานงาน	20 (13.6%)
8. คุ้มครองผู้บริโภค	3 (4.1%)
รวม	147 (100.0%)

ที่มา : จัดทำขึ้นจากข้อมูลในทำเนียบองค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทย (ฉบับเต็ม) 2527
โครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ยอดรวมจำนวนองค์กรในทำเนียบรวม 113 องค์กร แต่ในตารางนี้มี 147 องค์กร เหตุที่ยอดเกินเพราะบางองค์กรทำกิจกรรมหลายด้าน

เมื่อพิจารณาภาพรวมจากตารางที่ 1 สามารถกล่าวได้ว่า ในบรรดา กิจกรรมทั้งหลายที่องค์กรพัฒนาเอกชนดำเนินการอยู่ กิจกรรมพัฒนาชุมชนในชนบทนับว่ามีมากที่สุดคิดเป็นจำนวนถึงร้อยละ 37 คือมากกว่าหนึ่งในสามของกิจกรรมทั้งหมดโดยองค์กรพัฒนาเอกชนที่นำส่ง เกตอีกประการหนึ่งก็คือ งานด้านเด็กและเยาวชน คิดเป็นประมาณ ร้อยละ 18 งานสาธารณสุขประมาณร้อยละ 11 งานประสานงานประมาณร้อยละ 13.6 ข้อที่น่าจะอธิบายเพิ่มเติมจากตารางภาพรวมก็คือ องค์กรพัฒนาเอกชนหลายองค์กร มิได้มีกิจกรรมเพียงอย่างเดียว หากมักทำกิจกรรมหลายอย่างควบคู่ไปด้วย เช่นองค์กรที่ดำเนินงานด้านพัฒนาชุมชนก็มักจะทำกิจกรรมอื่นควบคู่ไปด้วย เช่น กิจกรรมด้านพัฒนาเด็กและเยาวชน กิจกรรมพัฒนาสาธารณสุขมูลฐาน กิจกรรมการศึกษา ฯลฯ

หากพิจารณาภาพรวมของงานพัฒนาโดยองค์กรพัฒนาเอกชนด้านการกระจายของกิจกรรมในพื้นที่ต่าง ๆ ก็อาจกล่าวได้ว่า ภาคอีสานมีจำนวนกิจกรรมมากที่สุดคือประมาณร้อยละ 40 ส่วนภาคอื่นก็จำนวนมากน้อยต่างกันไปตามลำดับกล่าวคือ ภาคเหนือ ร้อยละ 21.5 ภาคกลางร้อยละ 20.9 ภาคใต้อ้อยละ 9.2 และภาคตะวันออกร้อยละ 8.9

สถาบันวิทย์บริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 2 แสดงงานขององค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ต่าง ๆ

(หน่วย : จังหวัด)

ภูมิภาค(จังหวัด) ประเภทกิจกรรม	กลาง	ใต้	ตะวันออก	อีสาน	เหนือ	รวม
พัฒนาชุมชน	16	4	5	16	14	55
เด็ก	7	2	4	10	5	28
สาธารณสุข	-	3	-	9	-	12
สนับสนุน	1	-	1	4	2	8
การศึกษา	4	-	2	4	3	13
สิทธิมนุษยชน	3	3	-	6	1	13
ประสานงาน	3	3	1	8	1	16
คุ้มครองผู้บริโภค	ไม่ระบุ	-	1	8	9	18
รวม	34(20.8)	15(9.2)	14(8.6)	65(39.9)	35(21.5)	163(100%)

โดยสรุปแล้ว เมื่อพิจารณาในแง่พื้นที่ ก็ปรากฏว่าองค์กรพัฒนาเอกชนส่วนใหญ่ ลงดำเนินงานในพื้นที่ในภาคอีสานมากที่สุด ภาคกลางและภาคเหนือรองลงมา ส่วนภาคใต้ และภาคตะวันออกน้อยที่สุด (ตัวเลขที่อธิบายได้เป็นตัวเลขร้อยละเท่านั้น เพราะจำนวน ตัวเลขทั้งในตารางนี้แสดงจำนวนจังหวัดที่ปฏิบัติงานขององค์กรซึ่งมีโอกาสนับซ้ำได้มาก)

ตัวอย่างของโครงการที่หน่วยงานพัฒนาเอกชนดำเนินการอยู่ในพื้นที่ชนบทต่าง ๆ ของประเทศไทย

ภาคเหนือ

- โครงการพัฒนาชุมชนชนบทภาคเหนือขององค์การอนุเคราะห์เด็กนอร์เวย์ (จังหวัดแม่ฮ่องสอน จ.พะเยา)
- โครงการฝึกอบรมผู้นำและผู้บริหารงานเพื่อการพัฒนา ของสมาคม ~~สงข.~~ เอ็ม.ซี.เอ. จ.เชียงใหม่

- โครงการพัฒนาและฝึกอาชีพ สมาคมผู้บำเพ็ญประโยชน์ จ. เชียงใหม่
- โครงการพัฒนาชนบทสมบูรณ์แบบภาคเหนือ (จ. เชียงใหม่ จ. ลำพูน)
- โครงการวิจัยเพื่อการพัฒนา ของโครงการปฏิบัติการเกษตรและพัฒนาชนบท (จ. ลำพูน)
- โครงการพัฒนาชนบท ศูนย์สังคมพัฒนา สังคมเขตล จ. เชียงใหม่ (จ. เชียงใหม่ จ. พะเยา)
- โครงการพัฒนาชนบท อ. แม่ริม จ. เชียงใหม่ ของมูลนิธิศึกษาชนบท (วัดป่าคาราภิรมย์)
- โครงการวิจัยชุมชนเพื่อการพัฒนา (จ. เชียงใหม่ จ. ลำพูน จ. เชียงราย)

ภาคกลาง

- โครงการหมู่บ้านสหกรณ์นักเรียน มูลนิธิโกมลคีมทอง (จ. พิษณุโลก)
- โครงการฝึกอาชีพเยาวชนแบบผสมผสาน มูลนิธิหนองขาหย่าง (จ. อุทัยธานี)
- โครงการพัฒนาชนบทเบ็ดเสร็จ หนองน้อย อ. วัดสิงห์ จ. ชัยนาท
- โครงการวิจัยเพื่อการพัฒนา ของโครงการปฏิบัติการเกษตรและพัฒนาชนบท (จ. นครสวรรค์ จะพิจิตร)
- โครงการพัฒนาชนบท มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย (จ. ชัยนาท)
- โครงการเกษตรแบบผสมผสาน มูลนิธิฉะเชิงเทราเพื่อการพัฒนา (จ. ฉะเชิงเทรา)
- โครงการฝึกอบรมครูและผู้นำชุมชน มูลนิธิส่งเสริมทรัพยากรมนุษย์เพื่อการพัฒนาชนบท (จ. ฉะเชิงเทรา)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

- โครงการประสานความร่วมมือและพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ (จ. ร้อยเอ็ด)
- โครงการพัฒนาหมู่บ้านชายแดน จ. สุรินทร์
- โครงการพัฒนาชุมชนชนบท องค์การอนุเคราะห์เด็ก นอร์เวย์ (จ. ขอนแก่น)
- โครงการพัฒนาชนบทคานสาธารณสุข กลุ่มสาธารณสุข โรงพยาบาลอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ เป็นต้น
- โครงการพัฒนาชนบทโดยคณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา จ. สุรินทร์

ภาคใต้

- โครงการพัฒนาชุมชนประมงปากบางนาทับ จ.สงขลา

(ภาคใต้เป็นพื้นที่ที่มีโครงการปฏิบัติงานน้อยที่สุด)

นวัตกรรมใหม่ในการพัฒนา

โดยที่ในช่วงเวลาที่ผ่านมา การพัฒนาตามแผนไม่อาจก่อผลที่ดีและเหมาะสม ในทางคุณภาพแก่ชาวชนบทได้ ชาวชนบทจำนวนมากก็ได้พยายามหาทางออกในรูปของการ ทำงานพัฒนาบ้างก็เป็นโครงการเศรษฐกิจ บ้างก็เป็นโครงการผสมผสานเป้าหมายด้าน ศิลปกรรมและเศรษฐกิจควบคู่กัน ฯลฯ ส่วนใหญ่ดำเนินในรูปของการสนับสนุนจากองค์การ นอกกระบบราชการหรือที่เรียกกันว่าองค์การพัฒนาเอกชน ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น

ในบทความนี้จะหยิบยกตัวอย่างโครงการพัฒนาชนบทที่พัฒนาสร้างสรรค์จาก สภาพการณ์ความเป็นจริงที่แตกต่างกันไป 4 โครงการคือ

1. โครงการพัฒนาชนบทโดยโครงการอนุเคราะห์เด็ก ณ บ้านกระพี ต.บ้านเหล้า อ.บ้านฝาง จ.ขอนแก่น

แนวความคิด

องค์การต้องการค้นหาและสร้างองค์กรชุมชน ซึ่งสามารถจะเป็น แกนกลางของชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีกิจกรรมหลักอันจะอำนวยประโยชน์แก่ ประชาชนส่วนใหญ่ได้ เป็นแหล่งกอดู เป็นตัวคำจูงให้บริการสวัสดิการแก่ชุมชนในคาน ทางการเมือง โดยมุ่งหวังว่า ภายใต้กิจกรรมขององค์กรชุมชนนี้จะมีส่วนเสริมสร้างผู้นำชุมชน ให้ได้รับการพัฒนาศักยภาพ ความสามารถ และผู้นำจะเป็นผู้กระจายประสบการณ์การพัฒนา ไปสู่คนในชุมชนและชุมชนรอบข้างในกระบวนการเดียวกัน¹

¹ อภิชาติ ทองอยู่ วัฒนธรรมกับชุมชน ทศนะว่าด้วยทางเลือกใหม่ของงานพัฒนา รุ่งเรืองสารสินการพิมพ์ 2527 และ ภูมิธรรม เวชยชัย บทบาทขององค์กรอาสาสมัครเอกชน ในการสร้างสถาบันชุมชนเพื่อการพัฒนา วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิตคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี 2527 หน้า 133-135.

รูปแบบของสถาบันชุมชนนั้นทางองค์การมิได้กำหนดรูปแบบแต่ให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง คอบทบาทของประชาชนในการกำหนดและมีส่วนร่วม โดยการเน้นที่กระบวนการการศึกษาและพัฒนา เมื่อชาวบ้านได้พัฒนาศักยภาพจะทำให้ชาวบ้านสามารถคิด สามารถตัดสินใจและกำหนดรูปแบบของสถาบันชุมชน ตลอดจนงานพัฒนาหมู่บ้านของตนเองได้

โครงการธนาคารข้าว บ้านกระพี ต.บ้านเหล่า อ.บ้านฝาง จ.ขอนแก่น

หมู่บ้านกระพี เป็นหนึ่งในหกหมู่บ้านที่องค์การอนุเคราะห์เด็กไทยเลือกเป็นพื้นที่ในโครงการ คอยแนวความคิดดังกล่าวข้างต้น จุดเริ่มต้นของนักพัฒนาในพื้นที่คือกระบวนการเสวนากับการมีส่วนร่วมของประชาชน

นักพัฒนาได้เริ่มงานในชุมชนด้วยการจัดขบวนการเสวนากับชาวบ้าน เพื่อศึกษาถึงปัญหาของชุมชน ตลอดจนการหาทางแก้ไขปัญหา การเสวนาจะกระทำในช่วงเวลากลางคืนเมื่อชาวบ้านเสร็จจากงานแล้ว ในระยะแรก ๆ ก็ประสบปัญหาในด้าน การสื่อความหมายระหว่างนักพัฒนาและชาวบ้าน ความไม่คุ้นเคยในการร่วมพูดคุยกับคนแปลกหน้าของชาวบ้าน ตลอดจนนักพัฒนาไม่เข้าใจระบบแบบแผนการสื่อสารภายในชุมชน เพราะชาวบ้านมักจะจับกลุ่มคุยกันตามศาลากลางบ้าน วัด หรือบ้านผู้ใหญ่บ้าน นักพัฒนาได้ศึกษาและทำความเข้าใจในปัญหาต่าง ๆ เพื่อการปรับตัวให้เข้ากับชาวบ้าน

กระบวนการเสวนาร่วมกับชาวบ้านได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องทุกวัน ตั้งแต่ 19.30-22.30 น. เป็นระยะเวลาประมาณ 2-3 เดือน¹

ในกระบวนการเสวนานั้น นักพัฒนาจะทำการกระตุ้นเพื่อช่วยให้ชาวบ้านเกิดการโต้แย้ง ถกเถียงกัน เนื่องจากชาวบ้านมีความรู้สึกว่ายอกว่าและไม่มั่นใจในตนเอง การกระตุ้นจะเสนอประเด็นผิด ๆ ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเป็นฝ่ายถูกในการเสวนา ชาวบ้านก็จะเริ่มโต้เถียงเกิดความมั่นใจ ความรู้สึกมีส่วนร่วมก็จะเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งความสามารถในการวิเคราะห์

การเสวนาเป็นไปโดยดี นอกจากจะมีกรเสวนากับนักพัฒนาแล้ว ชาวบ้านยังนำไปเสวนากันเองในหมู่บ้านด้วยกัน

¹ ภูมิธรรม เวชยชัย เรื่องเดียวกัน หน้า 141. และอภิชาติ ทองอยู่ เรื่องเดียวกัน หน้า 96-148.

นอกจากนี้ยังได้ เสริมบทบาทของผู้นำควยการ จัดการพบปะแลกเปลี่ยน
ความคิดเห็นกับผู้นำชาวบ้านอื่น ๆ รวมทั้งนักพัฒนาขององค์กรเอกชนอื่น ๆ ด้วย เพื่อการ
ถ่ายทอดปัญหาและเรียนรู้

ในระยะแรกที่นักพัฒนา เข้าไปในชุมชนนั้นไม่ได้ เร่งรัดในการผลักดัน
กิจกรรมใด ๆ โดยสรุปได้จากประสบการณ์ที่ผ่านมา การผลักดันกิจกรรมลงไปในขณะที่
ชุมชนไม่พร้อม ย่อมไม่ต่างไปจากการสร้างอนุสาวรีย์ที่ไม่ได้ประโยชน์

กระบวนการเสวนาได้ทำให้ชาวบ้านระดับนำและสมาชิก ได้ร่วมตัดสินใจ
และวิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ โดยพิจารณาสภาพพื้นฐานความเหมาะสมของชุมชน แยกแยะข้อดี
ข้อเสียแล้วจึงตัดสินใจดำเนินกิจกรรม โดยผ่านกระบวนการตัดสินใจของชุมชน ชาวบ้าน
จึงตกลงใจตั้งกลุ่มทำนาแผนใหม่ขึ้น อันเป็นองค์กรชุมชนกลุ่มแรกที่ตั้งขึ้น เพื่อหาทางปรับปรุง
การทำนาให้เหมาะสม มีการฝึกอบรมด้านวิชาความรู้ในการทำนา ทำให้ผลผลิตในนาเพิ่ม
มากขึ้น

จากการทำนาแผนใหม่ยังมีกิจกรรมด้านการฝึกอบรมอาชีพหลายอย่าง
ทำให้ชาวบ้านเห็นถึงปัญหาที่ทองเผอิญ และมีการจัดกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ด้วย

ในการดำเนินกิจกรรมเหล่านี้ การคิดและตัดสินใจเป็นของชุมชน
นักพัฒนาทำหน้าที่ให้ข้อมูลและช่วยสรุปในวงประชุมที่มีการถกเถียงกัน

ควยกิจกรรมต่าง ๆ ได้ก่อให้เกิดผู้นำที่มีความเข้าใจปัญหาที่มีความ
สามารถในการบริหารงาน และดำเนินงานระบบกลุ่ม และในบรรดาสมาชิกก็ได้มีการ
ฝึกการเสวนาจนค่อย ๆ พัฒนาขบวนการคิดที่มีคุณภาพ จากกลุ่มทำนาแผนใหม่ กระบวนการ
เสวนาได้หยิบยกปัญหาความอหยากรในชุมชนมาถกเถียงและได้ลงความเห็นว่ "ธนาคารข้าว"
ควรเป็นกิจกรรมที่น่าจะกระทำต่อไป

กลุ่มทำนาแผนใหม่ได้ถกเถียงและพิจารณาความเหมาะสมอยู่ประมาณ
3-4 เดือน¹ เพราะต้องการให้มีความเห็นพ้องต้องกันทั้งหมด

ธนาคารข้าวที่จะดำเนินการจะใช้รูปแบบการบริหารข้าวโดยการทำบุญ
เพื่อสร้างกองทุนกลางบ้าน ชาวบ้านจะบริจาคเท่าใดก็ได้

¹ ภูมิธรรม เวชยชัย เรื่องเดียวกัน หน้า 153

การเผยแพร่ความคิดกระทำใน 2 ลักษณะคือ

ก. แบ่งการชักชวนตามหมู่บ้าน ให้มีกรรมการรับผิดชอบในแต่ละคุ้มทำการ
พูดคุยชักชวนชาวบ้านในคุ้มคน

ข. การชักชวนโดยอาศัยความสัมพันธ์สนม เป็นการให้ความสัมพันธ์ส่วนตัวของ
กรรมการเข้าไปเผยแพร่ เป็นรายบุคคลไป

นอกจากนี้ ยังได้ขอความคิดเห็นและปรึกษาผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ทั้งนี้เพราะ
ตามโครงสร้างวัฒนธรรมหมู่บ้าน ผู้อาวุโสมีความสำคัญในการกำหนดแนวทางปฏิบัติในชุมชน
หากผู้อาวุโสเห็นพ้องด้วย การชักนำชาวบ้านก็จะไม่ยากลำบาก

กลุ่มผู้นำจึงสร้างมติร่วมได้ และมีการประชุมก่อตั้งธนาคารข้าวในเดือน
พฤศจิกายน 2524 ชาวบ้านทั้งชุมชนร่วมบริจาคข้าวให้ธนาคารได้ข้าว 458 ถัง มีการ
วางระเบียบธนาคารข้าว และดำเนินการจัดสร้างยุ้งฉางโดยนำเงินกลางบ้าน

จำนวน 6,000 มีผู้บริจาคสมทบ รวมทั้งองค์การบริหาร สังกะสี เพื่อเป็นการสนับสนุน¹
กรรมการธนาคารข้าวมาจากกฎเลือกตั้งเป็นจำนวน 12 คน แบ่งหน้าที่
เป็นฝ่ายต่าง ๆ มีการประชุมประมาณเดือนละ 1 ครั้ง

หลักเกณฑ์ในการให้ยืมข้าวนั้น ใช้หลักการ "เฉลี่ยเท่ากัน" โดยมีเหตุผลว่า
เพื่อจัดการทะเลาะเบาะแว้งกัน เป็นการรักษาสีหน้าส่วนบุคคลของแต่ละคนให้เท่ากัน
และเพื่อเป็นการสร้างความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของให้แก่คนทั้งหมู่บ้าน ไม่ว่ามีหรือ
ยากจนก็ยังมีสิทธิกู้ได้เท่ากัน

ตั้งแต่ปี 2524 เป็นต้นมา ธนาคารข้าวได้ทำบทบาทในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า
ในด้านการบรรเทาความอดอยากของชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระหว่างปี 2525-2526
ซึ่งฝนแล้งชาวบ้านมีข้าวไม่พอกิน จากการดำเนินงานที่ได้ผลดี ทำให้ในปี 2526 ธนาคารมีทุน
หมุนเวียนสามารถนำไปซื้อปุ๋ยบริการแก่ชุมชน ทั้งยังมีเงินเหลือนำไปซื้อโถงสำหรับเก็บน้ำควย

¹ ภูมิธรรม เวชยชัย เรื่องเดียวกัน หน้า 156-157

นอกจากนี้ธนาคารชาวยังเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงชุมชนด้วย คือทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการสร้างความร่วมมือของคนในชุมชน สร้างภาพให้แก่คนในชุมชนมองเห็นว่าการร่วมมือสามัคคีกันจะสามารถแก้ไขปัญหาหลาย ๆ ปัญหาที่มีอยู่ในชุมชนให้ลุกล่วงไปได้และยังเป็นพื้นฐานในการดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ เช่น กรณีสร้างฝายน้ำ มีการแบ่งคนในหมู่บ้านเป็น 4 กลุ่ม ๆ ละ 15 คน ทำงานผลัดกันกลุ่มละ 1 วัน 1 คืน ทักต่อกัน 45 วันโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน งานก็บรรลุสำเร็จไปได้ เป็นต้น

กลยุทธ์การพัฒนา

จากข้างต้น โครงการธนาคารชาวมานกระบี่ ประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจในการดำเนินงานตลอดกระบวนการมีกลยุทธ์ที่น่าสนใจคือ

ก. การเริ่มต้นของโครงการนี้ ตั้งแต่แนวความคิดเป็นการเน้นบทบาทการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชนอย่างมาก จากแนวคิดที่ไม่มีกำหนดรูปแบบองค์กรชุมชน กระบวนการเสวนากับชาวบ้านที่ได้กระตุ้นศักยภาพในทางความคิด และกระบวนการวิเคราะห์ของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านได้เริ่มการทบทวน ค้นพบปัญหา รวมทั้งหาแนวทางแก้ไข จนเกิดเป็นโครงการทั้งทำนาแผนใหม่และธนาคารชาวจีนมา

ข. มีการสรุปจากประสบการณ์เก่าในการพัฒนา ทำให้หาทางหลบเลี่ยงความล้มเหลวอันอาจมี นั่นคือ การสรุปได้ว่า การรับแรงผลักดันกิจกรรมให้ชุมชนโดยชุมชนยังไม่พร้อม เท่ากับเป็นการสร้างอนุสาวรีย์ โครงการจึงไม่เน้นกิจกรรมในระยะต้น

ค. การดำเนินงานขั้นตอน วิธีการต่าง ๆ ในการเริ่มโครงการธนาคารชาวมานกระบี่เป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป มีการใช้โครงสร้างวัฒนธรรมหมู่บ้านให้เป็นประโยชน์ เช่น การขอคำปรึกษาจากผู้อาวุโส การใช้การบริจาคชาวแทนการกำหนดจำนวนที่ต้องการให้มาร่วมหุ้นกัน การจัดระบบดำเนินการโครงการต่าง ๆ ของหมู่บ้านกระบี่ ไม่ใช่แบบแผนจากของใคร หากเป็นของตนเองโดยเอาสภาวะแวดล้อมมาใช่ประโยชน์ อาจเป็นเพราะชาวบ้านเป็นผู้คิด วางแผน ตัดสินใจ จึงรอบรู้ในการนำสิ่งที่ดำรงอยู่ในชุมชนมาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ รวมทั้งรู้ทางหนีทีไล่

ง. การศึกษาพัฒนาคุณภาพคนโดยใช้การปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ เป็นเครื่องมือ
ในการพัฒนาไม่ใช้การสอน หรืออบรมทั่วไป หากเป็นการปฏิบัติ ชั้นคอนต่าง ๆ ใ้ช่วย
กลั่นกรองสร้างสมศักยภาพของชาวบ้าน

2. งานพัฒนาโดยกลุ่มเกษตรกร ท.เจนีง อ.เมือง จ.สุรินทร์

แนวความคิด

เกษตรกรอีสานเป็นผู้ที่แม่จะมีที่ดินเป็นของตนเองมากกว่าเกษตรกร
ในภาคเหนือและภาคกลาง แล่ดินเหนือนั้นก็แห้งแล้งเกินกว่าจะทำกินให้พอกินได้ จึงมี
ปัญหาการขาดแคลนทุนเป็นปัญหาหลัก เกษตรกรส่วนใหญ่ต้องใช้สินเชื่อ 2 ประเภท คือ
การกู้เงินในอัตราร้อยละ 5-10 ต่อเดือน และการขอสินเชื่อผลิตผลเกษตรกรโดยการให้ทุน
หรือปัจจัยการผลิตก่อนแล้วเก็บผลิตผลคืนในอัตราที่สูงกว่า 2 เท่ามูลค่าทุน¹ เกษตรกรเหล่านี้
ถูกผูกเอามูลค่าส่วนเกินไป แม้รัฐจะเข้ามาส่งเสริมการเกษตรโดยนำระบบสหกรณ์เข้ามา
แต่ก็กระทำโดยไม่ให้การศึกษาแก่ประชาชนก่อน และแม่เมื่อการเกษตรกรเป็นกลุ่มสหกรณ์
ความเป็นอิสระคลองตัวก็ไม่มีเพราะการดำเนินงานจำเป็นต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของ

เรียบเรียงจาก ศิริ ผาสุก "กลุ่มเกษตรกร องค์การเพื่อการพัฒนาชนบท"
บทความเสนอโครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา ในโครงการศึกษาวิจัยร่วมกันมหาวิทยาลัย
สหประชาชาติ 18 มิถุนายน 2527 และศิริ ผาสุก "กลุ่มเกษตรกร : องค์การประชาชน
อันเป็นรากฐานแห่งประชาธิปไตย (กรณีกลุ่มเกษตรกรทำนาเจนีง)" สังคมพัฒนา ปีที่ 11
ฉบับที่ 5-6 กันยายน - ธันวาคม 2526.

¹ศิริ ผาสุก "กลุ่มเกษตรกร องค์การประชาชนอันเป็นรากฐานแห่งประชาธิปไตย
(กรณีกลุ่มเกษตรกรทำนาเจนีง)" สังคมพัฒนา ปีที่ 11 ฉบับที่ 5-6 ก.ย. - ธ.ค. 2526

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เจ้าหน้าที่รัฐ เศรษฐกิจ การเมือง กำหนดระเบียบ เนื้อหาทางเอาผลผลิตการเกษตรไปเป็นของผู้มีอำนาจเหล่านั้น - แสดงให้เห็นถึงความจริงใจของรัฐ อันประกอบไปด้วยกลุ่มนายทุน ผู้ที่คิดมาก ไม่ต้องการให้กลุ่มเกษตรกรเก็บโต เพราะหากกลุ่มเกษตรกรเก็บโตยอมจะกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของพ่อค้าคนกลาง

ดังนั้นกลุ่มเกษตรกรจะเป็นองค์กรประชาชนที่สามารถช่วยพัฒนาชนบทได้เป็นอย่างดี หากกลุ่มเกษตรกรเหล่านี้รวมตัวกันโดยเหนียวแน่น ในการดำเนินธุรกิจช่วยเหลือกันและกัน ในด้านทุน การรวบรวมผลผลิต การตลาด ก็จะสามารถรักษามูลค่าส่วนเกินผลผลิตของเกษตรกรไม่ให้อยู่ในมือพ่อค้า ให้คงอยู่ในชนบทได้

กลุ่มเกษตรกรทำนาเฉลี่ย

จากประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 140-141 พ.ศ. 2515 ซึ่งมีเป้าประสงค์ให้เกษตรกรรวมกันดำเนินกิจการในระดับตำบล เรียกว่า "กลุ่มเกษตรกร" เพื่อฝึกฝนการทำงานแบบสหกรณ์ เกษตรกรได้รวมกันเป็นกลุ่มมาจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย กลุ่มเกษตรกรทำนาเฉลี่ยก็เช่นกัน จดทะเบียนจัดตั้งกลุ่มเกษตรกร เมื่อ 15 เมษายน 2519 มีสมาชิกเริ่มแรก 140 คน วัตถุประสงค์ในครั้งแรกก็เพื่อรวมตัวกันซื้อปุ๋ยเงินเชื่อจาก อ.ค.ก. โดยคิดค่าบริการลูกละ 5 บาท ตั้งแต่ปี 2519 และให้สมาชิกกู้เงินดอกเบี้ยร้อยละ 12¹

เมื่อดำเนินงานได้ 4 ปี กลุ่มมีกำไรมากขึ้นจึงทำการก่อสร้างสำนักงานและร้านค้าขึ้น เปิดจำหน่ายสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคแก่สมาชิกในราคาถูก กลุ่มได้รับสิทธิพิเศษจากองค์การคลังสินค้า ซื้อสินค้าได้ในราคาถูก ทำให้กลุ่มสามารถขายได้ดีและมีกำไร

ต่อมาในปี 2523 สภาตำบลเฉลี่ยได้อนุมัติเงิน ก.ส.ช. ให้กลุ่มก่อสร้างฉางข้าวและโรงสี ทำการเปิดสีข้าวได้ในเดือนมิถุนายน 2524 ในปี 2524 กลุ่มต้องประสบปัญหาในการไชน้ำปุ๋ย โคกคอกขอหนังสือคำประกันจากธนาคารกรุงเทพฯ เอาไปให้ อ.ค.ก. เพื่อขอซื้อปุ๋ย โดยจะนำข่าวสารที่สีได้มาหักหนี้ภายใน 6 เดือน

¹ศิริ ผาสุก เรื่องเดียวกัน หน้า 41

กลุ่มจึงได้พยายามให้เกษตรกรอีก การชำระหนี้ นั้น คณะกรรมการได้ใช้ความพยายามในการกู้เงินหรือขอชาวเปลือกมาแปรสภาพเป็นข้าวสารส่งให้ อ.ท.ก. ในที่สุดก็ชำระหนี้หมด เมื่อชำระหนี้หมดก็สามารถคลี่คลายปัญหาต่าง ๆ ไปเรื่อย ๆ การชำระหนี้ นั้นกลุ่มนำชาวเปลือกชำระหนี้แทน ทำให้กลุ่มมีทุนสะสมขึ้นเรื่อย ๆ และสามารถให้บริการแก่สมาชิกในคานค่าง ๆ อย่างสมบูรณ์ ทั้งคานปุ๋ย เงินกู้ ข้าวสาร สิ้นค่างราคาถูก ขายผลผลิตในราคาแพง ทำให้รายได้ครอบครัวสูงขึ้น ในปี 2526 จึงเริ่มส่งเสริมให้เกษตรกรทำนา 2 ครั้ง ปลูกพืชหมุนเวียน ปลูกถั่วลิสง ข้าวโพด ผักสวนครัว เลี้ยงสุกร เลี้ยงปลา¹

กลุ่มเกษตรกรทำนาเจนีงได้เป็นตัวอย่างที่ดีในการจูงใจให้กลุ่มเกษตรกรอื่น ๆ ดำเนินงานเอาแบบอย่าง โดยได้พยายามเข้าร่วมมือช่วยเหลือกลุ่มเกษตรกรอื่น ๆ จนในปัจจุบันกลุ่มเกษตรกรในจังหวัดสุรินทร์สามารถมีธุรกิจการค้า มีนางขาว มีรถบรรทุกและทุนดำเนินการกว่าแสนบาท ขึ้นไปเป็นจำนวนมาก

นอกจากนั้น กลุ่มเกษตรกรทำนาเจนีงได้ดำเนินการบริหารการตลาดเพื่อพัฒนากลุ่มเกษตรกร เพราะกลยุทธ์ในการแบ่งมูลค่าส่วนเกินที่พ่อค้าคนกลางยึดแย่งเอาไปคืนมาในการนี้ กลุ่มได้ใช้การพัฒนาการตลาดดังนี้²

ก. รวบรวมผลผลิตเพื่อต่อรองกับรัฐบาล กลุ่มได้เสนอขายข้าวสารเพื่อหักหนี้ค้ำปุ๋ยกับ อ.ท.ก. ในปี 2523 และในปี 2525 กลุ่มเสนอขายชาวเปลือกเพื่อหักหนี้ ทำให้เกษตรกรชาวชาวเปลือกได้ราคาดี หากการขายข้าวสารเพื่อแทรกแซงตลาดให้รัฐบาลขายข้าวสารให้องค์การคลังสินค้ากระทรวงพาณิชย์

ข. ทิศทอหาตลาดต่างประเทศ ในปี 2526 กลุ่มได้เสนอขายหมากสุกแห้งจำนวน 100 ตัน แก่ประเทศจีน แม้ในการขายครั้งแรกจะขาดทุน แต่ก็ได้มีการติดต่อขอซื้อสินค้าอื่น ๆ เป็นระยะยาว

ค. การสร้างโรงงานอุตสาหกรรมการเกษตร ซึ่งจะเป็นการแปรสภาพและเก็บรักษาพืชผลให้ได้นาน จะเป็นหนทางแก้ปัญหาด้านการตลาด

¹ศิริ นาสุก กลุ่มเกษตรกร : องค์การประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบท บทความเสนอโครงการศึกษาหุงเลือกการพัฒนา ในโครงการศึกษาวิจัยร่วมกับมหาวิทยาลัยสหประชาชาติ 18 มิถุนายน 2527 หน้า 33 - 34.

² _____ กลุ่มเกษตรกร : องค์การประชาชนอันเป็นรากฐานแห่งประชาธิปไตย หน้า 45.

ขั้นตอนการพัฒนากิจกรรมกลุ่มเกษตรกรพอสรุปได้ดังนี้

ก. การทำลายระบบเดิมและสะสมทุน นั่นคือ กลุ่มเริ่มสะสมทุนให้เป็นของเกษตรกรเองจากการพยายามขายข้าวเปลือก และขยายกิจกรรมของกลุ่ม มีปุ๋ยและเงินกู้บริการให้แก่สมาชิก นั่นคือ การทำลายระบบเดิมที่เกษตรกรต้องพึ่งพาคนปัจจัยการผลิตและแหล่งเงินทุนจากพ่อค้าซึ่งเอาเปรียบมาก เกษตรกรก็มาเป็นเจ้าของแหล่งเงินทุนเอง และเป็นผลเนื่องจากการขยายกิจกรรมทำให้กลุ่มมีทุนเพิ่มขึ้น

ข. พัฒนาการผลิตและสร้างระบบการผลิตใหม่ คือ มุ่งเสริมพลังการผลิตที่เคยถูกทำลายให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ โดยอาศัยทุนของกลุ่มเป็นแรงหนุน โดยส่งเสริมให้สมาชิกทำการผลิตตลอดปี ทั้งในด้านการทำนาปรัง พืชผัก พืชไร่ เลี้ยงปลา เลี้ยงหมู

ค. การพัฒนาค่านิยม เมื่อกลุ่มมีทุนพอก็จะให้บริการด้านการศึกษาและพยาบาลซึ่งเป็นเรื่องสำคัญมาก กลุ่มหวังที่จะสามารถสร้างสถาบันของตนเองมาช่วยเหลือตนเอง

ง. การมีบทบาทเป็นผู้นำเป็นแบบอย่างแก่กลุ่มเกษตรกรอื่น ๆ เป็นเครื่องแสดงให้เห็นความพยายามในการประสานโยงใยร่วมมือกันของเกษตรกร

จ. การบริหารการตลาด ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญเพราะหากเกษตรกรผลิตผลมาแต่ไม่มีตลาดรองรับก็จะประสบปัญหาการขายผลผลิตได้ และต้องกลับไปพึ่งพ่อค้าเช่นเดิม

กลยุทธ์ในการพัฒนา

จากขั้นตอนการพัฒนากิจกรรมกลุ่มเกษตรกรจะเห็นได้ว่า ได้กระทำการเป็นขั้นตอนที่ค่อนข้างครบ ตั้งแต่ทำลายระบบเดิม สร้างสะสมทุน สร้างระบบใหม่ พัฒนาค่านิยม โยงใยความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม รวมทั้งการตลาด อันเป็นปัจจัยสำคัญซึ่งในการพัฒนากลุ่มเกษตรกรแต่ก่อนมาขาดขั้นตอนนี้ทำให้การพัฒนาต้องชะงักงัน เพราะแม้ภายในกลุ่มจะดีอย่างไร เมื่อพบกับสภาพปัญหาภายนอกอันเป็นเงื่อนไขที่อยู่เหนืออำนาจและความคุมหัวไปก็ไม่สามารถพัฒนากลุ่มไปได้

กลุ่มเกษตรกรเหล่านี้ยังมีลัทธิของตนเองในการพัฒนาครั้งนี้¹

ก. การพัฒนาบุคคล เพราะเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนา กลุ่ม โดยคำนึงถึงว่า คนโดยธรรมชาติ มีความต้องการอันใดแก่ ความปลอดภัยในชีวิต การดำรงชีพ และชื่อเสียง เกษตรเป็นผู้ที่มีปัญหาปัจจัยพื้นฐานธรรมชาติ ดังนั้นการพัฒนาบุคคลอาจมีได้น้อย แต่จำเป็นอย่างยิ่งยวดยกต่อการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม

ข. การสร้างผู้นำ ผู้นำควรเป็นผู้มีความรู้ มีอาชีพเกษตร ยึดมั่นในหลักธรรม มีฐานะพอควร มีความขยัน ยอมรับการวิพากษ์วิจารณ์ การสร้างผู้นำกลุ่มยึดหลักการดังนี้

- ยึดหลักอิสรภาพและประชาธิปไตย ให้เกียรติและยอมรับในการปฏิบัติงาน ไม่มีการครอบงำจากบุคคลภายนอก
- ยึดถือผลประโยชน์ของสมาชิกเป็นสำคัญ คณะกรรมการที่มาทำงาน จะได้รับคำตอบแทนเพื่อเป็นกำลังใจแม้ว่าจะน้อยแต่ก็ทำให้ครอบครัวสวยงามใจขึ้นการทำงานก็จะมีประสิทธิภาพ
- ให้การอบรม โดยใช้การปฏิบัติงานของคณะกรรมการ การประชุม คณะกรรมการและหัวหน้าหน่วยหรือสมาชิกเป็นการให้การศึกษา รวมทั้งให้การอบรมด้านวิชาการต่าง ๆ ซึ่งทางอำเภอ จังหวัด จัดขึ้นเป็นระยะทุกปี

ค. การระดมทุน กลุ่มมีที่มาของทุน 3 ทางคือ จากทุนเรือนหุ้นสมาชิกการบริจาคสมทบจากผู้อื่น เช่น ก.ส.ช. จากหน่วยงานรัฐฯ บาง แต่ก็ไม่มากนัก ทุนที่กลุ่มได้มากคงเป็นจากการดำเนินธุรกิจของกลุ่มนั่นเอง

ปัญหาของกลุ่มเกษตรกร

ก. การประสงครายจากผู้สูญเสียผลประโยชน์อันใดแก่ พืชสวนทองดินในเมือง รวมทั้งข้าราชการ ทำให้มีการผูกงสมมติ ให้เกิดความไม่พอใจคณะทำงาน

¹ ศิริ ผาสุก กลุ่มเกษตรกรองค์กรเพื่อการพัฒนาชนบท หน้า 36-39.

- ข. การสร้างผู้นำ เนื่องจากเกษตรกรเป็นผู้มีรายได้น้อย ความรู้รอบย การจะหาเวลาอุทิศให้กับกลุ่มมีได้ยาก ทำให้การสร้างผู้นำเป็นไปได้ช้าและได้จำนวนน้อย
- ค. การพัฒนาความรู้ด้านการจัดการบริหารงาน กลุ่มชาดคนที่มีความรู้ความสามารถ ด้านการจัดการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการบัญชี ทำให้กลุ่มประสบปัญหาในการจัดการ
- ง. นโยบายรัฐ ซึ่งดูเหมือนต้องการควบคุมกลุ่มเกษตรกรให้อยู่ในอำนาจและ ระเบียบราชการ โดยต้องการให้แปรสภาพเป็นสหกรณ์การเกษตร ถ้าเป็นเช่นนี้จะทำให้ ความคล่องตัวของกลุ่มเกษตรกรลดลง นอกจากนั้นในด้านกาให้สินเชื่อ เงินกู้ก็ไม่ได้เป็น การช่วยเกษตรกรที่แท้จริง รวมทั้งการอบรมที่รัฐจัดให้กับกลุ่มเกษตรกรยังไม่มีการสนับสนุน ส่งเสริมกลุ่มในการให้บริการ การฝึกอบรมในขอบ เขตที่กว้างขวางทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติ อย่างเพียงพอ

3. วัดกับการพัฒนาชุมชน ต.ทาสราง อ.เมือง จ.สุรินทร์¹

ตำบลทาสรางในอดีตก็เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่น ๆ คือ มีแบบแผนการผลิต แบบพอยังชีพ ไม่กี่ปีมานี้เมื่อการติดต่อกับสังคมภายนอกมีมากขึ้น ก็เริ่มนำคุณค่าใหม่ ๆ เข้าไปที่ เป็นความจริงสมัยใหม่ ประกอบกับเกิด "ภัยแล้ง" ขึ้นหลายครั้ง ทั้ง 2 ประการ นี้เป็นส่วนที่ทำให้ชาวบ้านร้อยละ 95-99 มีหนี้สินท่วมหัวและมีหลายคนกลายเป็นคนชื้อเหล่า เมายา² ประเพณีที่ดั้งเดิมของชาวบ้านรวมทั้งการลงแขกถูกทำลายไปโดยมีระบบเงินตรา และระบบวาจางแรงงาน เข้ามาแทนที่

จุดเริ่มต้นการพัฒนา

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนี้ หลวงพ่อ (พระครูพิพิธประชานาถ) เจ้าอาวาส วัดสามัคคี ต.ทาสราง ซึ่งเป็นคนบ้านนี้มาแต่ ก็นึกถึงมองเห็นความเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด

¹ พระประชา ปสนนธมโม คำของพระกับชะตากรรมของชนบท กรุงเทพฯ: คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา 2526 และคุษฎี อังสุเมธางกูร "ลงแขกค่านากระชั้นมิตร" จดหมายเหตุ ก.ศ.ส. (เมษายน - กันยายน 2527)

² พระประชาปสนนธมโม อ่างแล้ว หน้า 7

งานพัฒนาในระยะแรก ๆ ของหลวงพ่อกวงเวียนอยู่กับปัญหาเฉพาะหน้า เมื่อปี พ.ศ.2510 ชาวดอนน พระกั๊กชวนชาวบ้านและพระภิกษุมาช่วยกันทำถนน เมื่อชาคน้ำพระกั๊กไปช่วย เจริญกับชลประทานให้ส่งน้ำมาให้ นอกจากนั้นท่านยังได้รับตำแหน่งจากทางคณะสงฆ์ให้ทำหน้าที่หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ซึ่งก็มีคนมาฟังเทศน์มากมายทุกครั้ง แต่หลวงพ่อรู้สึกไม่พอใจเมื่อยังเห็นอุบาสกอุบาสิกายังเป็นหนี้มากขึ้นทุกที แม้จะมีดอนน มีน้ำ มีคนมาฟังเทศน์กันมากมาย ท่านจึงคิดหาทางออกใหม่

การแสวงหาทางออกใหม่

หลังจากที่ท่านได้ร่วมศึกษากับหลายฝ่ายถึงปัญหาหนี้สิน และปัญหาอบายมุขอันเป็นปัญหาใหญ่ของหมู่บ้าน ท่านก็ได้เริ่มงาน 3 อย่างขึ้นมา โดยยึดหลักการพัฒนาจิตใจกับวัตถุควบคู่กัน แต่จิตใจต้องเป็นหลัก วัตถุเป็นรอง

ก. ฟื้นฟูคุณค่าของพุทธศาสนา (ปี 2521) โดยจัดอบรมกรรมฐาน "เป็นการปราบวัชพืชในนาถอนการหวานข้าว" พร้อมกันนั้นก็ได้อบรมเรื่องความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่อันเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน ผลได้จากโครงการนี้คือคนที่คิดสุราเลิกกันไปไต่มา มีผู้ประเมินว่างานส่วนนี้เป็นหัวหอกของงานพัฒนาด้านวัตถุอย่างน่าพอใจ ทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ (พระประชา : หน้า 90)

ข. ตัดปัญหาพอกาคคนกลาง (ปี 2521) กรณีปุ๋ย : รวมเงินจากชาวบ้านนำไปซื้อปุ๋ย อ.ท.ก. โดยตรงที่กรุงเทพฯ คนที่ไม่มีเงินวัดจะออกให้ไปก่อน ผลราคาปุ๋ยใน จ.สุรินทร์ ลดลงบางแห่งลดลงต่ำกว่าราคา อ.ท.ก.

ค. โครงการเยาวชน โดยมอบที่ดินของวัดให้เยาวชนอาสาเข้ามาทำกินเพื่อจุนเจือครอบครัว

หลังจากนั้นท่านก็ได้รับนิมนต์ให้ไปดูงาน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้านงานพัฒนาหลายแห่ง รวมทั้งไปศรีลังกา เกาหลีใต้ ไต้หวันด้วย

สหบาลข้าว : อีกรูปแบบของทางออก

หลวงพ่อก็เริ่มสร้างปัญหามาใกล้สาเหตุของปัญหามากขึ้น นั่นคือ ปัญหาข้าวไม่พอในฤดูหว่านา ทำให้ชาวบ้านต้องกู้หนี้ยืมสินในอัตราดอกเบี้ยสูง เป็นหนี้สินท่วมหัว

อย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยความร่วมมือของ ศพพ. สุรินทร์ และชาวบ้าน ท่านจึงตั้งสหบาลขาว (ปี 2524) (ซึ่งท่านไม่ยอมให้และไม่ยอมเปลี่ยนเมื่อราชการขอให้ท่านให้ "ธนาคารขาว" เพราะว่าสหบาลขาว หมายถึง การรวมกันรักษาขาวของคนให้เพิ่มพูนงอกงาม ซึ่งเป็นความหมายที่ดีอยู่แล้ว) โดยก่อนเริ่มทำสหบาล ท่านได้จัดกรรมฐานรวมหมู่หลายครั้ง ซึ่งในการทำกรรมฐาน (แนวความคิดการพัฒนาที่ยึดจิตใจเป็นหลัก วัตถุประสงค์เป็นรอง) นอกจากจะมีส่วนสำคัญในการดำรงบรรยากาศทางศาสนาให้เป็นหัวใจของชีวิตชุมชนแล้ว ยังเป็นการปฏิบัติเสธค่าขวัญแบบวัตถุประสงค์ก่อนแล้วศีลธรรมจรรยาจะตามมา ในการทำกรรมฐานแต่ละครั้งมีคนร่วมชบวนการมากขึ้นเรื่อย ๆ และคนที่ศรัทธาก็เลิกได้เป็นจำนวนมากจากการที่ชาวบ้านเกือบทุกหลังคาเรือนยกเป็นอาสาสมัคร มาเหลือเพียง 2-3 คนเท่านั้น เวลาพอแม่ ช่างกรรมฐานลูก ๆ ก็จะมาคอยอาหารไปส่ง เมื่อเช้าเชกคักของดอกกรองเท้า นับเป็นความบันเทิงและมีสาระทางศาสนาอย่างครบถ้วน และในการทำกรรมฐาน ท่านชี้แจงจนชาวบ้านเข้าใจชัดเจนคือว่า สหบาลขาวมิได้ทำเพื่อหวังผลกำไร หากแต่ทำเพื่อช่วยตนเองและช่วยเพื่อนบ้านปลดเปลื้องหนี้สิน และเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน การเริ่มตั้งสหบาลขาวทุกครั้งหลวงพ่อบอกบุญชาวบ้านที่หลวงพ่อรูจักให้นำผ้าป่าขาวไปทอดร่วมกัน ชาวที่ได้ถือเป็นผู้หนุนของส่วนรวมเพื่อเอาดอกผลมาบำรุงชุมชนโดยส่วนรวม การแบ่งผลกำไรของสหบาลขาวถือหลักคือ ร้อยละ 50 แจกจ่ายตามผู้ถือหุ้น ร้อยละ 40 บำรุงสหบาลขาว อีกร้อยละ 10 นำไปใช้ในกิจกรรมสาธารณประโยชน์

หลักการนี้ ประกันไม่ให้กิจกรรมสหบาลขาวกลายเป็นปัจจัยก่อให้เกิดนายทุนน้อยในหมู่บ้านขึ้น และกลับช่วยฟื้นฟูชีวิตทางวัฒนธรรม และศาสนธรรมให้เข้มแข็งขึ้นอีกครั้งหนึ่ง งานสหบาลขาวและชบวนการพัฒนาที่หลวงพ่อนานท่านั้น มีเนื้อหาของความเป็นสังคมนิยมยิ่งเสียว่าหลักการที่ใช้ในคอมมูนของประเทศสังคมนิยมเสียอีก

ตั้งแต่ปีเริ่มต้น (2524) จนถึงปัจจุบัน (2527) สหบาลขาวเติบโตขึ้นมากจาก 128 ทุน (640 ถึง) ถึง 348 ทุน (1,740 ถึง) (ถารวมดอกเบี้ยกเป็น 2,262 ถึง)

¹ พระประชา ปสนุนธุมโม อ่างแล้ว หน้า 100.

สหบาลชาวล : การระดมทรัพยากรท้องถิ่น เพื่อการพัฒนา

ชาวของสหบาลชาวมัทธา คือ

- ก. จากการถือหุ้นของสมาชิก
  - ข. จากผู้มีฐานะดีซึ่งมา ชำหุนโดยไม่ลึกลับ
  - ค. จากงานก่อเจดีย์ชาวเปลือก อันเป็นงานประจำปีแต่โบราณตอนออกพรรษา
  - ง. จากการทำนาปี
  - จ. จากการทำนาปรัง "กระชัยมิตร"
- ส่วนการ "กระจาย" ชาวหมักคือ¹
- ก. ไทโยม
  - ข. สงเคราะห์คนยากจน
  - ค. เป็นทุนให้หมู่บ้านอื่นไปก่อตั้งสหบาลชาวล

นากระชัยมิตร : การฟื้นฟูคุณค่าของชุมชน

ประเพณี "ลงแขก" เป็นคำที่คุ้นคนไทยมาช้านาน แต่เมื่อระบบเงินตราเข้าไม่มีอิทธิพลในชุมชน ชาวบ้านเริ่มรู้จักว่าการช่วยเหลือ ก็ถูกลดความน่าใจกลายเป็นของสูงเปลวและเป็นความเสียเปรียบ

เมื่อสิ้นปี 2524 ปรากฏว่าชาวบ้านแถบข้างเคียงเริ่มจัดตั้งสหบาลชาวล โดยท่านเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงขึ้นอีก 4 แห่ง และนอกจากนั้น ชาวบ้านหนองแวม ค.กระสัง อ.กระสัง จ.บุรีรัมย์ ก็ได้มานิมนต์ท่านไปช่วยริเริ่มงานสหบาลชาวลขึ้นอีกแห่ง ณ ที่นั้นเอง ท่านได้สำรวจเห็นที่ดินแปลงหนึ่งบริเวณหนองแวมสามารถทำนาปรังได้ ท่านจึงขอยืมที่จากเจ้าของที่ตั้งเป็นสมาชิกสหบาลชาวลแล้วชักชวนชาวบ้านหนองแวมและบ้านอื่น ๆ มารวมกันทำนาปีนั้น ทั้งนี้รวมทั้งนักพัฒนาและหน่วยอาสาสมัครจากสถาบันการศึกษาทั้งในท้องถิ่นและจากต่างถิ่นด้วย ปีนั้น (2525) จึงได้ชาวมารวมสหบาลชาวลรวม 356 ถึง จากการทำนากระชัยมิตรครั้งนี้

¹ พระประชา ปสนนธมโม อ่างแล้ว หน้า 96 และคุณฉวี อังสุเมธางกูร อ่างแล้ว หน้า 10 - 11.

อีกครั้งหนึ่งเมื่อคนเป็นเอง (2527) ซึ่งหลวงพ่อดีใจที่ท่านากระชัยมิตรชั้นที่
สร้างเอง โดยระคมชาวบ้านจาก 4 หมู่บ้านมารวมลงแขกค่านาพื้นที่ประมาณ 100 ไร่
ซึ่งชาวบ้านให้ด้วยมิใช่ งานนั้นเป็นการชุมนุมคนหลายกลุ่ม เช่น องค์การอนุเคราะห์
เด็กขอนแก่นนำชาวบ้านจาก อ.พล มาช่วยค่านา และศึกษาดูงานไปด้วยในตัว ศพพ.
ก็นิมนต์พระต่างถิ่นมาศึกษาดูงาน ข้าราชการและสส.ก็มาร่วมพิธีเปิดองค์การพัฒนาเอกชน
หลายแห่งก็มาทำข่าวและสารคดี

ชาวที่ได้จะเป็นของชาวบ้านร่วมกัน โดยแบ่งไว้ตามสหบาลชาวหมู่บ้าน
ต่าง ๆ ไม่ใช่ของวัดหรือของคนใดคนหนึ่ง

คุณค่าของนากระชัยมิตร

- ก. เป็นการสร้างความสามัคคีระหว่างชาวบ้านในท้องถิ่น ต่างท้องถิ่น
นักพัฒนา พระสงฆ์ ข้าราชการ เขาคอยกัน
- ข. ประยุกต์ใช้วัฒนธรรมดั้งเดิมในงานพัฒนา
- ค. เป็นการประชาสัมพันธ์ และให้การศึกษาทางตรงแก่ชาวบ้าน
นักพัฒนา และผู้มาร่วมงาน
- ง. คนเมืองได้เรียนรู้และเห็นคุณค่าของการทำนา
- จ. สะท้อนวิถีการทำงานของชาวบ้านและคนเมือง กล่าวคือ ชาวบ้าน
แต่ละคนสามารถทำงานได้ครบวงจร เช่น การถอนกล้า มั้กล้า ในขณะที่คนเมืองนึก
ที่จะแบ่งงานกันทำใครถอนก็ถอน ใครมั้ก็มั้ นอกจากนั้นยังสะท้อนด้วยว่าชาวบ้าน
ทำงานด้วยความสนุกและได้ผลงานมากกว่าและกินน้อยกว่าคนเมือง ในขณะที่คนเมือง
ใช้เวลาทำงานน้อยและพักผ่อนกินจุบจิบ "บางที่ เราอาจต้องเรียนรู้วิธีทำงานไม่ให้เหนื่อย
จากชาวบ้านด้วย"¹

¹ ฤษณี อังสุเมธางกูร อ่างแล้ว หน้า 11.

สหกรณ์ร้านค้าและสหกรณ์ยา (ชาวบ้านซื้อสินค้าได้ถูก เกือบเท่าทุน)

การตั้งสหกรณ์ร้านค้าในครั้งแรก เจ้าหน้าที่จังหวัดให้การสนับสนุนโดยจ้างพนักงานประจำร้านสหกรณ์ให้คนหนึ่ง แต่ต่อมาเจ้าหน้าที่ผู้นั้นก็ไม่ยอมให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมรับรู้ในรายรับรายจ่าย เมื่อมีหลักการดำเนินงานจึงประกาศคัดสัมพันธ์และชาวบ้านทั้งหมดถอนหุ้นคือ แล้วยุบรวมกับชาวบ้านร่วมกันสร้างเรือนใหม่เพื่อใช้เป็นที่พักทำการสหกรณ์ และให้ชาวบ้านร่วมทุนบริหารกันเอง และเปิดขายให้คนทั่วไปเป็นสมาชิกด้วย ส่วนสหกรณ์ยาขณะนี้ (2526) กำลังอยู่ในขั้นดำเนินการ

สรุป

ที่มาของแนวความคิดการพัฒนา

ก. อุดมการณ์ของหลวงพอนานเองที่ว่า "การไปรศัสควให้เกิดความสุขด้วยการสวดมนต์ภาวนาอย่างเดียวนั้นไม่พอ จะต้องเข้าช่วยเหลือประชาชนให้หมดสิ้นจากหนี้สินและความอศอกยากด้วย จึงจะถือเป็นการทำบุญที่สมบูรณ์"

ข. ประสบการณ์จากการพุกคูดแยกเปลี่ยนทัศนคติ การดูงานทั้งในและต่างประเทศ

ค. จากการค่อย ๆ สรุปประสบการณ์ของหลวงพ่อกเอง (งานพัฒนาที่ท่านทำในระยะแรก ๆ ไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาหนี้สินและอบายมุขให้ล้นคนน้อยลงไปได้)

ฐานคติ

เชื่อว่าการพัฒนาจิตใจและวัตถุต้องควบคู่กันไป แต่จิตใจต้องเป็นหลักวัตถุเป็นรอง

กลยุทธ์ในการพัฒนา

จะเห็นวาทานพัฒนาของหลวงพอนานในระยะแรกเป็นเพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า แต่ในระยะหลังท่านได้เปลี่ยนกลยุทธ์ใหม่โดยจับประเด็นปัญหาที่ใกล้เคียงกับคั่นคอของปัญหาได้มากขึ้น และท่านได้ฟื้นฟูคุณค่าของชุมชนแต่ดั้งเดิมขึ้นมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา เช่น การทำนากระชับมิตรซึ่งเน้นความสามัคคี การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การใช้หลักศาสนามาชี้นำสังคม (กรณีการฝึกกรรมฐาน)

ข้อสังเกต :

ก. มีผู้วิจารณ์ว่าหลวงพ่อดูผู้นำแบบเผด็จการไม่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากนัก

ข้อสังเกต : "มองในแง่ที่ท่านเป็นคนอยู่ในวัฒนธรรมของชาวบ้านและเข้าใจชาวบ้านอย่างดี การก้าวนำก่อนบางก้าวนั้นอาจจะเป็นการกระทำที่พอดีก็ได้ อย่างน้อยก็ในสภาพที่เป็นจริงของความตื่นตัวของชาวบ้านในระบับนั้น ๆ เพราะระหวางการนำและการมีส่วนร่วมนั้น เป็นเรื่องของความสมดุลย์ในกาลและเทศะที่แน่นอนหนึ่ง ๆ มากกว่าจะเป็นมาตรฐานใด ๆ ที่ตายตัว" (พระประชา : หน้า 102)

ข. กรณี "นาคระชัมมิตร" (15 กุมภาพันธ์ 2525) ก็ไม่พ้นขอล่าวหาของฝ่ายราชการบางส่วนว่า "คอมมิวนิสต์" แต่ก็ยังสามารถเจรจาดำเนินการต่อไปได้และนับเป็นตัวอย่างรูปธรรมที่ชัดเจนของกระบวนการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกัน และเท่ากับเป็นการนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ด้วย

4. วัดกับการพัฒนาชุมชนยกกระบัตร์ ต.ยกกระบัตร์ อ.อัมพวา จ.สมุทรสาคร¹

ก่อนที่พระครูสาครสังวรกิจ เริ่มงานพัฒนานั้นท้องถิ่นเป็นดินแดนแห่งน้ำเค็ม ฝุงชุม ชาวบ้านยากจนแสนเข็ญ มีอาชีพจับปลา ตักหิน เย็บจาก การคมนาคมลำบาก ที่มาของแนวความคิด

ก. อุทิศภารกิจของท่านเองที่ว่า การพัฒนาหมู่บ้านขึ้นอยู่กับผู้นำที่ชาวบ้านยอมรับนับถือ และพระองค์เองมีโอกาสที่ชาวบ้านเคารพนับถืออยู่แล้ว 50% หากอีก 50% ก็จะครบ 100%

ข. ต้องการทำให้ประโยชน์ให้เกิดแก่ชุมชน ชาวบ้าน (เมื่อท่าน "จิกตก" ก็มองงานที่ท่านมาแก้คือคื เมื่อเห็นมีประโยชน์ต่อหมู่บ้านก็กำลังใจทำงานต่อ)

ค. เห็นว่าชาวบ้านยังไม่มีอาชีพที่เหมาะสมกับสถานที่ ที่ดิน น้ำ อากาศ ในภูมิลาเนา

ง. รัฐไม่จริงใจต่อประชาชน และไม่รับผิดชอบต่อประชาชนอย่างจริงจัง ๆ อย่างประเทศอื่น ๆ เช่น เกาหลี ไต้หวัน

¹พระประชา ปสนนขุมโม คำของพระกับชะตากรรมของชนบท กรุงเทพฯ: คณะกรรมการศาสนาเพื่อสังคม 2526.

ฐานคดี

เมื่อปากทองอิม (วัตถุ) แล้ว จิตใจก็จะติดตาม

กิจกรรมที่ทำ

ก. ส่งเสริมการปลูกมะพร้าว ทำน้ำตาล (ก่อนจะทำท่านใดศึกษาวิธีการปลูก ขยายพันธุ์มะพร้าวจนชำนาญ รวมทั้งได้ศึกษาตลาดน้ำตาลไปด้วย)

ซึ่งเนื่องจากการลงทุนระยะแรกสูงพอสมควร ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีทุนเอง ต้องขอเงินจากผู้มีฐานะดี ซึ่งเริ่มทำน้ำตาลไปพร้อม ๆ กับการค้า (อุปกรณ์ต่าง ๆ) จึงเกิดความสัมพันธ์ของการผลิตแบบ "ลูกเตา" นายทุนย่อย ๆ ซึ่งต่อมาก็คล้คลายไปเป็น 2 รูปแบบคือ

1) เนื่องจากเป็นอาชีพที่รายได้น้อย ลูกเตาบางส่วนจึงตั้งตัวเองได้ และเป็นอิสระต่อนายทุนย่อยในเวลาต่อมา

2) ลูกเตาบางส่วนก็ยังพอใจกับการเป็นลูกเตาต่อไปเพราะก็มีรายได้อีกอยู่แล้ว

ปัญหาที่พบ

1) พวกยี่ปัวสามารถกำหนดราคาน้ำตาลได้ตามใจชอบ ซึ่งหมายถึงชีวิตของคนในชุมชนถูกกำหนดโดยคนนอกชุมชน ซึ่งแม้จะเป็นเรื่องใหญ่แต่ท่านก็มีใครนงอนใจ

2) เกิดปัญหาแล้งจัดเมื่อปี 2523 จนน้ำเค็มทะเลลักเข้ามามะพร้าวตายไปมาก ซึ่งสาเหตุเนื่องจากการสร้างเขื่อนเจ้าพระยา เพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าจึงต้องกักน้ำไว้ 2 ปี เพื่อให้เพียงพอกับการผลิตกระแสไฟฟ้าซึ่งก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่ผลกระทบมาจากภายนอกชุมชน

3) ขณะเดียวกันผู้ทำน้ำตาล "เกษตรกรเมืองไทยเราไปขายที่ตลาด" เพราะการประกันราคาข้าวของรัฐบาลล้มเหลว

4) รายได้ของชาวบ้านขนาดที่ดิน 6 ไร่ ในปัจจุบันกำไรสุทธิตกวันละประมาณ 600 บาท "วัตถุ" จึงดีขึ้นมาก ซึ่งท่านพระครูก็เห็นว่า เป็นเรื่องจำเป็นที่จะต้องสร้างฐานะไว้เพื่อลูกหลาน แต่ท่านก็สนับสนุนในทางสันโดษ ไม่สะสมความมั่งคั่ง

ไปเลย เกิดความระบอบทุนนิยม แต่ก็มีชาวบ้านบางคนได้เริ่มหันมา "เล่นที่ดิน" (ซื้อที่ดิน ราคาถูกไว้เก็บกำไร) ระบบสื่อมวลชนก็เข้าไปมาก "แม่เขาจะไม่จนเท่า 20 ปีก่อน แต่เขาก็จนกว่าจน... แค่มันจนแบบเราเคยใช้จ่ายเคยคว" การส่งเสริมอาชีพทำน้ำตาล นับเป็นอาชีพที่ทำให้ "วัตถุ" ค่อนข้างมาก แต่เมื่อมาประสบปัญหาทาง ๆ เหล่านี้ท่าน พระครูก็มีทางออกของท่านคงจะโคกลาวต่อไปอีก

ข. โรงเรียนเด็กเล็ก โดยวัดจ้างครูมาสอนเอง ต่อมาโครงการกลุ่ม แม่น้ำแม่กลองมารับช่วงต่อ และต่อมากรมพัฒนาชุมชนมารับต่ออีกช่วงหนึ่งและแยกไปตั้ง นอกวัด

ปัญหาที่พบ

เมื่อกรมพัฒนาชุมชนรับช่วงงานพัฒนาไป ต่อมาโครงการกลุ่ม เพราะคนที่เสียสละสำหรับเด็กจริง ๆ ไม่มี ข้าราชการก็เอาแต่ระเบียบ คนมาสอนก็ไม่ค่อยคุ้มกับเงินเดือน โครงการจึงล้มไป

ค. ทั้งกลุ่มเยาวชน ชุคอบรมและให้ใช้ที่ดินของวัดทำสวนฝรั่งร่วมกัน ซึ่งก็ได้ผลดี ต่อมากรมพัฒนาชุมชน เขามารับช่วงต่อและแยกจากหากไปจากวัด ไม่ประสานงานกันเท่าที่ควร ในที่สุดกลุ่มก็ต้องล้มไปอีก

สิ่งที่เกิดขึ้นใน 2 กรณีหลังนี้ (โรงเรียนเด็กเล็กและกลุ่มเยาวชน) ไม่น่าจะเกิดขึ้นเพราะความใจเสาะของเจ้าหน้าที่ราชการ หรือเพราะเจตนาารมณ์ใดแฝงอยู่ก็ตามที่ ผลที่ตามมาคือการขาดศาสนา พยายามลบลบบาทของศาสนาในขณะที่รัฐเอง ก็ไม่สามารถดำเนินการสืบต่อไปได้

ง. กลุ่มออมทรัพย์ ทางกิ่งคนเข้าสู่ธรรมะอีกครั้งหนึ่ง จากปัญหาสำคัญ 2 ประการคือ

- 1) ชีวิตของกลุ่มถูกกำหนดโดยภายนอก
- 2) ผู้คนเรื่องจะสะสมความมั่นคงกันมากขึ้น

ท่านจึงคิดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น เพื่อให้ "สามัคคีกันไ้มาก อายุมั่งเงินทอง
เกินไป มั่งให้คนรวยช่วยคนจน และป้องกันการเอาโรคเอาเปรียบจากภายนอกสอนให้
รู้จักการครอง เวลาจะขออะไรก็ทำเป็นกลุ่ม และต้องโจมตีชนาการให้แรงขึ้น เพราะ
ชนาการก็คือ พวกคนรวยช่วยกับคนรวยผู้รักคนจน"¹

ปรากฏว่ากลุ่มออมทรัพย์เติบโตขึ้นรวดเร็ว พอสิ้นปี 3 (2525) กลุ่มมี
เงินฝากถึงแสนห้าหมื่นบาท และตกลงจะทำร้านค้าของกลุ่มขึ้นด้วย โดยขณะนี้สามารถ
ตัดพ้อค่านกลางท้องถิ่นได้แล้ว เป้าหมายขั้นต่อไปคือ จะสามารถส่งผลผลิตไปถึงร้านค้า
ย่อยโดยตรงเลย (ผู้ผลิต-พ้อค่านท้องถิ่น-ยี่ปั้วกรุงเทพฯ-พ้อค่านส่งร้านค้าย่อย-ผู้บริโภค)
ผู้บริหารกลุ่มก็ทำกันโดยเสียสละไม่ได้รับเงินตอบแทนใด ๆ

จ. ปิคทองผังลูกนิมิตร การระดมทุนเพื่อการพัฒนา

เมื่อต้นปี (2527) ท่านพระครูได้จัดงานปิคทองผังลูกนิมิตรขึ้นโดยท่านได้
แจกกระบอกไม้ไผ่ออมสินมาก่อนหน้านั้นถึง 2 ปี ปรากฏว่า จากรายได้ทั้งหมด 8 ล้านบาท
เมื่อหักค่าใช้จ่ายค่านสิน (ซึ่งนำมาสร้างโบสถ์และเมรุ) แล้ว คงเหลือเงินประมาณ 1.5
ล้านบาท จัดตั้งเป็นกองทุนเพื่อการพัฒนา ตอนแรกท่านคิดว่าจะใช้ทุนที่ได้เป็นปัจจัย
ครองให้เด็กกลุ่มออมทรัพย์ปลอคอบายมุข (จะถูกโคกของละอบายมุขก่อน) ในหมู่บ้านต่าง ๆ
ขยายออกไปจากศูนย์กลางตำบลที่ท่านทำอยู่ แต่เมื่อลงหยั่งสถานการณ์แล้ว พบว่าคนที่
ละอบายมุขได้ก็คือ คนมีฐานะดีพอสมควร ท่านจึงหันมาเป็นเยาวชนโดยจัดบวช จัดตั้งกลุ่ม
เยาวชนพุทธ ปีกอบรมคานธรรมะ วิชาชีพและการฝึกสมาธิ ถ้าใครอยากเรียนคอก
สามารถขอยืมเงินได้ ท่านมองว่าเยาวชนเหล่านี้จะเป็นผู้นำชุมชนในอนาคตอีก 5-10 ปี
ข้างหน้าได้

ฉ. ชุมชนอุคมคคิ : หมู่บ้านนักบุญ ดันที่ยังไกลจะไปถึง

ท่านพระครูตั้งความหวังไว้ว่า หลังงานผังลูกนิมิตรแล้วจะมาเน้นงาน
"กรรมฐาน" หรือการนำมิตที่ลึกซึ้งทางคานจิตใจหรือประโยชน์ปรมัตถมาประ บุกคักกับชุมชน
"เพื่อยกฐานะทางวิญญาณให้ยกกระบัตร์เป็นหมู่บ้านนักบุญ"¹ แต่ท่านก็ยอมรับว่า "ยังอีกไกล"

¹ พระประชา ปสนุขโม อ่างแล้ว หน้า 39.

² พระประชา ปสนุขโม อ่างแล้ว หน้า 45

ข. จิตสำนึกทางการเมือง

ความสำเร็จอีกประการหนึ่งของโครงการพัฒนาที่ยกกระบัตร์ เห็นได้จากจิตสำนึกทางการเมืองในหมู่ผู้นำชาวบ้าน โดยโคปลัดนายอำเภอไปแล้ว 2 คน กล่าวคือ เมื่อผู้นำท้องถิ่นโคทำงานร่วมกับนายอำเภอ และพบว่านายอำเภอโกงเงินทอง พระครูจึงให้ช่วยกันเก็บหลักฐานต่าง ๆ เอาไว้ แล้วเสนอเรื่องไปทางผู้ใหญ่ นายอำเภอ ก็ถูกสั่งย้ายอีกรายหนึ่ง เมื่อรวบรวมหลักฐานโคแล้วพระครูก็ไปบอกให้นายอำเภอทำงานที่รับฝากกับชาวบ้านไว้ให้เสร็จแล้วให้ย้ายตนเองออกไป นายอำเภอก็ยอม ดังนั้นทำให้ข้าราชการทั้งที่อำเภอและจังหวัดรู้สึกเกรงใจประชาชนในท้องถิ่นอย่างน้อยก็ในระดับหนึ่ง

อีกครั้งหนึ่งเมื่อทางราชการจะทำน้ํงักน้ําคีมไม่ให้ไหลเข้ามา ซึ่งถ้าทำจริงน้ำจะท่วมไรนาเสียหาย ขณะนั้นอยู่ในช่วงห้ามประทวง และพอดีกับมีน้ำท่วมที่หนองคาย พระครูจึงนำชาวบ้านนำน้ำศาลไปบริจาคที่ศาลากลางจังหวัด ทางอำเภอ สักกักกันแต่ไม่เป็นผล ท่านจึงถือโอกาสรายงานความเดือดร้อนให้จังหวัดทราบสื่อมวลชนกัร ในที่สุดโครงการนี้กระงับไป

งานพัฒนาของพระครูสาครสังวรกีจในระยะแรกตั้งอยู่บนฐานคติที่ว่าปากท้อง อิ่มแล้ว จิตใจจะดีตาม ท่านจึงเป็นงานทางด้านให้ความมั่นคงในการครองชีพแก่ชาวบ้าน โดยพิจารณาถึงลักษณะอาชีพให้สอดคล้องกับลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ ทั้งนี้โดยมีพระ เป็นผู้นำ แต่ปรากฏว่าความสำเร็จของงานด้านปากท้องเกิดขึ้นควบคู่ไปกับ "ความทันสมัย" ที่แผ่ขยายเข้ามา พระครูจึงเริ่มเน้นการฟื้นฟูระบบคุณค่าเก่า ๆ เช่น การเกื้อกูลกันซึ่งกัน และกัน รวมทั้งการพยายามกำหนดชะตากรรมของตนเองให้ได้ เช่น การรวมกลุ่มเพื่อสร้างพลังต่อรอง ทักพอคาคคนกลาง การระดมทุนในท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนา รวมถึงความพยายามที่จะสร้างกลุ่มผู้นำท้องถิ่นทั้งที่เป็นฆราวาสและพระสงฆ์ขึ้นมาด้วย

หากจะเปรียบเทียบกับการพัฒนาของราชการ ท่านพระครูพูดเสมอว่า ราชการ ไม่จริงจกกับการแก้ไขปัญหของชาวบ้าน และพยายามแยกส่วนศาสนาออกไปจากวงการพัฒนา ดังที่ปรากฏคือ เมื่อราชการแยกส่วนไปแล้ว โครงการก็ล้ม แต่ทั้งนี้ก็ไม่ใ้หมายความว่า ราชการทั้งหมดจะก่อให้เกิดปัญหาไปเสียทั้งหมดที่ไ้มาร่วมกันแก้ปัญหาที่มี

ไม่ว่าจะเป็นกรณีศึกษาใด ที่เราได้ยกขึ้นมาเสนอข้างต้นก็ตาม เมื่อพิจารณา
ร่วมกันแล้ว ก็อาจสรุปหลักเกณฑ์บางอย่างแห่งกลยุทธ์การพัฒนาแนวใหม่ซึ่งได้อำนาจ
จากปฏิบัติการทางสังคมของชาวบ้านเองว่า ได้แก่

1. เริ่มจากการสำนึกถึงวิพากษ์ต่อกระแสการพัฒนาแบบทันสมัย
ที่ค้ำเนินอยู่ในปัจจุบัน
2. การพัฒนาจากภายในชุมชนหรือหมู่บ้าน โดยยึดเอาชุมชนเป็นฐาน
และคำนึงถึงความรู้ชนิดที่มีอยู่ในชนบทนั้น ๆ เป็นพื้นฐาน
3. ฟื้นฟูความภาคภูมิใจในคุณค่าพื้นบ้าน สร้างเสริมความผูกพันกับ
ชุมชน และชีวิตชาวบ้านร่วมกัน
4. สร้างเสริมความมั่นคงในการครองชีพแก่ชาวบ้าน (สร้างงานและ
ความมั่นคงในอาชีพและจิตใจ)
5. การมีส่วนร่วมกำหนดและตัดสินใจของชาวบ้าน โดยยึดชาวบ้าน
ผู้รู้ผู้อาวุโส ชาวบ้าน พระสงฆ์ ฯลฯ เป็นหลัก หน่วยงานเอกชนภายนอกและราชการ
ไปรวมและสนับสนุน

สถาบันวิทย์บริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เปรียบเทียบกลยุทธ์การพัฒนาชนบทที่ผ่านมาแต่เดิมกับกลยุทธ์จุลภาคของนวัตกรรมใหม่ในกรณีศึกษา

ประเด็นเปรียบเทียบ	กลยุทธ์พัฒนาแต่เดิม (จากเบื้องบน)	กลยุทธ์พัฒนาโดยชาวบ้าน (จากเบื้องล่าง)
1. มองปัญหาการพัฒนา	ชาวบ้านเป็นปัญหา ปัญหาอยู่ที่ระดับปัจเจกบุคคล	ปัญหามาจากระบบ โครงสร้างและเหตุปัจจัย
2. ความหมายของการพัฒนา	การช่วยเหลือ โดยองค์การภายนอก (เมตตาไปรษณีย์)	การแก้ปัญหาโดยกลุ่มคนที่ประสบปัญหา
3. คติ	สงเคราะห์บรรเทาทุกข์, ผู้ให้-ผู้รับ (เป้าหมาย-วัตถุประสงค์)	ช่วยตนเอง (สงเคราะห์พัฒนา) (คน)
4. ขอบเขตและเป้าหมายและวิธีการ	ทั่วไปทั้งพื้นที่หรือหมู่บ้าน	มุ่งที่กลุ่มคนยากจนและชุมชน
5. ผู้นำการเปลี่ยนแปลง	ไม่คำนึงและไม่จำแนกกลุ่มคน	นักพัฒนา (ผู้กระตุ้น) ผู้นำตามธรรมชาติ
6. ความรู้ที่เป็นพื้นฐาน	เจ้าหน้าที่ของรัฐผู้กำเนิบทามนโยบาย	เช่น พระสงฆ์ ผู้เฒ่าผู้แก่
7. หน่วยดำเนินงาน	ส่วนกลาง, ผู้นำทางการ	ภูมิความรู้ของชาวบ้านที่สั่งสมกันมา
8. ประเภทกิจกรรม	องค์การที่ราชการมีคำสั่งหรือมีกฎรองรับ, จัดระเบียบ	องค์การธรรมชาติในหมู่บ้าน
9. การมีส่วนร่วม	เป้าหมายหลาย ๆ อย่างทั้งความมั่นคง	มุ่งหมายเพื่อการศึกษาและความตื่นตัว
10. โครงสร้างการบริหาร	การเมืองและเศรษฐกิจหรือจำเพาะ	เพิ่มขีดความสามารถตนเองค่อยเสมอ
	อย่างไร	ราชการหรือองค์กรภายนอกเข้าไป
	ชาวบ้านเข้าร่วมมือกับแนวทางที่วางไว้	สนับสนุนกิจกรรมที่สืบเนื่องอยู่แล้วของ
	โดยราชการหรือองค์กรภายนอก พระสงฆ์	ชุมชน (พระสงฆ์, ชาวบ้าน, ครู)
	และคู่สนับสนุนตาม	ประสานระดับต่าง ๆ ในรูปกรรมการ
	การกำกับและนำทางแนวตั้งจากเบื้องบน	โดยเน้นการตัดสินใจขององค์กรประชาชน
	(ราชการ)	

สรุปและขอเสนอแนะ

ปรากฏการณ์ของความเจริญในปัจจุบันของประเทศเราคือ ทันสมัยแต่ไม่พัฒนา กล่าวคือ เศรษฐกิจมีการขยายตัวแต่หัวการพึ่งพาต่างประเทศมากขึ้นในด้านต่าง ๆ ส่วนทางด้านสังคมนั้นเล่า ยัง "พัฒนา" ก็ยังเกิดผลกระทบในเชิงความเหลื่อมล้ำเมือง-ชนบท และรวมศูนย์อำนาจต่าง ๆ อยู่ที่เมืองส่วนกลางมากขึ้นทุกที โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้เกิดภาวะการว่างงานในระดับและขอบเขตกว้างขวางและเรื้อรัง ซึ่งสาเหตุสำคัญที่สุดก็คือ กลยุทธ์การพัฒนาในระดับชาติซึ่งไม่เคยให้ความสำคัญแก่ความมั่นคงในการครองชีพและการจ้างงานของชุมชนในชนบท

สาเหตุสำคัญที่สุดประการหนึ่งของการว่างงานก็คือ กลยุทธ์การพัฒนาในระดับชาติไม่เคยให้ความสำคัญแก่ความมั่นคงในการประกอบอาชีพและการสร้างสรรค์ชุมชนในการสร้างเสริมบทบาทที่นำอยู่น่าภาคภูมิใจแต่อย่างใด โดยนัยดังกล่าว สาเหตุของปัญหาการว่างงานจึงอยู่ที่ปัจจัยนอกระบบการศึกษา เป็นสำคัญ

แต่อย่างไรก็ตาม ในการก่อเกิดปัญหาและเพิ่มภาวะวิกฤตแก่ปัญหานี้ ระบบการศึกษาได้มีบทบาทเป็นตัวเสริมอันสำคัญแก่การก่อปัญหาดังกล่าวจะ โดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม ดังนั้น ถ้าหากระบบการศึกษาจะมีส่วนแก้ไขปัญหาก็บ้าง ก็จำเป็นต้องเริ่มต้นจากความสำนึกไว้ในสภาพการดังกล่าว และปรับบทบาททั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียนให้เปลี่ยนทิศทางการเสริมกลยุทธ์พัฒนาที่มุ่งเสริมศักยภาพและการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทให้มากขึ้น

สิ่งที่ให้ความสนใจหยิบยกมาเสนอในหมู่นักพัฒนาและนักวางแผน ได้แก่ ตัวเลขของมูลภัณฑ์พระราชทาน หรือค่าเฉลี่ยรายได้ประชาชาติ และอัตราของการขยายตัวของเศรษฐกิจโดยมิได้ให้ความสำคัญแก่การกระจายผลประโยชน์เหล่านั้น และกลุ่มคนผู้คอยโอกาสคอยฐานะในท่ามกลางความเจริญที่ทันสมัยแต่อย่างใด การมองแต่ภาพรวม ๆ หรือเกณฑ์เฉลี่ยมองข้ามข้อเท็จจริงที่ว่าในประเทศมีชนกลุ่มเล็กที่มีฐานะและมีอำนาจซึ่งมักได้ผลประโยชน์จากเศรษฐกิจมากกว่าในสภาพเช่นนี้ การขยายตัวก็เท่ากับเป็นการเสริมอำนาจเพิ่มเติมให้เข้มแข็งและเพิ่มอำนาจมากขึ้น การเพิ่มเท่ากับเป็นการขยายความแตกต่าง ขยายความเหลื่อมล้ำ การขยายตัวและเพิ่มทรัพยากรจะเป็นประโยชน์ต่อคนยากจนได้ก็ต่อเมื่อมีการสร้างสถาบันที่ประกันว่า จะมีการกระจายผลการพัฒนาและกระจายโอกาสในการพัฒนาให้ถึงมือคนยากจนและชุมชนทั่วประเทศ

ทั้ง ๆ ที่ในระดับชาติกลยุทธการพัฒนาภาคประสบความสำเร็จแล้ว ก็มี ความพยายามในท้องถิ่นและท้องที่ต่าง ๆ ในระดับจุลภาคจากเบื้องล่าง เป็นงานพัฒนา ที่มีลักษณะ เป็นอิสระจากระบบราชการและมักจะมีแนวคิดทวนกระแสหลักดังกล่าว ประเด็น ที่น่าสังเกตก็คือ ความริเริ่มในลักษณะเชิงองค์กร โดยชาวบ้านหรือพระสงฆ์ที่อยู่นอกระบบ ราชการเหล่านี้ คุณจะมีศักยภาพในการตอบสนองกับความต้องการท้องถิ่น และสอดคล้องกับ สภาพสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่นได้มากกว่า เพราะการพัฒนาชนบทที่ยึดเอาเมืองเป็นหลัก นั้นมันจะต้องเป็นการพัฒนาแบบบริวาร ซึ่งจะแก้ไ้คือ เปลี่ยนทิศทางการและจุดเริ่มต้นของ กระบวนการพัฒนา โดยเอาชุมชนชนบทเป็นฐานและมุ่งเพิ่มขีดความสามารถชาวชนบทเอง ในการประกอบอาชีพ และในการร่วมสร้างสรรค์ให้ชุมชนชนบทที่น่าอยู่และน่าภาคภูมิใจ

เป้าหมายของการพัฒนาชนบทก็คือ มุ่งส่งเสริมพลังความสามารถหรือศักยภาพ ของสถาบันชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองในการพัฒนาได้มากขึ้น มนุษย์ทุกคนนั้นมีศักยภาพ หากเขาได้ตระหนักถึงตัวของเขาเองและปัญหาที่เกิดขึ้น หากคนในชุมชนได้ตระหนักถึง การร่วมกันในการพัฒนาชุมชนของคนให้ดีขึ้น โดยเริ่มต้นทำการศึกษาให้เข้าใจถึงสภาพ และปัญหาของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและทบทวนถึงศักยภาพหรือพลังของชุมชนใน กำนันสถาบันของชุมชนซึ่งเคยมีบทบาทแก้ไขปัญหามาในชุมชนในอดีต จะทำให้ชุมชนสามารถ รวมตัวกันขึ้นมาใหม่เป็นพลังงานในการแก้ไขปัญหาคง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยมีกิจกรรมร่วมกัน ในการพัฒนาตนเอง ทั้งนี้การดำเนินการจะต้องอยู่บนพื้นฐานความพยายามในการพึ่งตนเอง ของชุมชน กล่าวคือจะต้องเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน เป็น การตัดสินใจดำเนินการโดยพลังของสถาบันชุมชน และเป็นการดำเนินการเพื่อประโยชน์ ของชุมชนทั้งในด้านการแก้ไขปัญหาและในด้านการพัฒนาความเข้มแข็งของพลังสังคมชุมชน ความล้มเหลวแห่งการพัฒนาชนบทที่ที่ยานมา ส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจากการ ดำเนินกลยุทธการพัฒนาและการยึดแนวคิดทฤษฎีที่มาจากภายนอก บ่อยครั้งหน่วยงานรัฐบาล เองก็มุ่งแสวงหารูปแบบการพัฒนาชนบทที่เหมาะสมจากต่างประเทศทั้งจากตะวันตกและ ตะวันออกโดยหวังจะนำเป็นแนวทางอันเป็น "สูตรสำเร็จ" ของทั่วประเทศ การแสวงหา แนวทางและกลยุทธการพัฒนาจากภายนอกโดยหวังจะนำมาประยุกต์ใช้กับชุมชน ย่อมจะไม่สามารถแทนการศึกษาสภาวะเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมของเราเองได้เลย

ในทำนองเดียวกัน ความพยายามที่จะนำเอาประสบการณ์เฉพาะที่ของในประเทศเราเอง แล้วนำมาเป็น "สูตรสำเร็จแบบไทย ๆ" สำหรับชนบททั่วประเทศ ซึ่งมีความหลากหลายและแตกต่างในบริบทสังคมและวัฒนธรรม ย่อมจะกลายเป็นความพยายามที่สูญเปล่าไร้ค่าเช่นกัน จริงอยู่นโยบายนาครฐานเดิวนั้น อาจประสบผลชั่วคราวช่วยยามตามแรงผลักดันแห่งระบบราชการและลงท้ายด้วยการพัฒนาแบบกระท่อนกระแท่น ไม่สามารถสืบเนื่องอย่างถาวรได้

น่าจะได้เวลาแล้วที่ทาง วิชาการและนักวิชาการที่เห็นปัญหาแนวทางการพัฒนาจะหันมาพิจารณา เนื้อหาและรูปแบบและพัฒนาการแนวคิดในการหาทางออกของชาวบ้านในชนบทให้มากขึ้น และจริงจังยิ่งขึ้น เพราะการพัฒนาที่สอดคล้องกับรากฐานทางสังคมวัฒนธรรมของชาวบ้านเท่านั้นที่นาจะให้ความหวังแก่ชนบทได้อย่างแท้จริง

โดยสรุป โอกาสความเป็นไปได้ของการแก้ไขปัญหาคาไรงานในระยะยาว อยู่ที่การพัฒนาชนบท โดยเน้นกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสำคัญมาตรการที่จะต้องมีพิจารณาได้แก่

1. มีการศึกษาและสำนึกรู้อย่างถ่องแท้ถึงสาเหตุของวิกฤตการณ์แห่งปัญหาอันสืบเนื่องมาจากวิกฤตการณ์ของกลยุทธ์การพัฒนา ในเรื่องนี้บทบาทของสถาบันการศึกษาและวิจัยน่าจะมีไ้มากรวมไปถึงการแสวงหาและส่งเสริมกลยุทธ์การพัฒนาที่เหมาะสม เป็นทางเลือกใหม่ด้วย

2. ปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การพัฒนาให้เน้นการสร้างเสริมความมั่นคงในอาชีพการว่างงานและการดำรงชีวิตของชุมชน อีกทั้งต้องเลิกฉันทาคติต่อเมืองในการดำเนินนโยบายพัฒนา

3. ส่งเสริมการพัฒนาชนบทที่ยึดเอาประชาชนเป็นฐานและชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยเลิกการพัฒนาที่เน้นนาครฐานเดิวนั้น หรือสูตรสำเร็จทั่วประเทศในเรื่องนี้

4. กระจายอำนาจ และกระจายบทบาทในการพัฒนาออกจากระบบราชการรวมศูนย์ให้มาก โดยส่งเสริมการริเริ่มพัฒนา นอกกระบบราชการและที่มีใช้แบบธุรกิจค้ากำไรอย่างจริงจังโดยไ้มีความระแวงสงสัย หรือมุ่งร้ายทำลายอย่างไ้เป็นธรรมดาจากผู้มีอำนาจหรืออิทธิพล

5. ระบบการศึกษาควรจะสำนึกถึงในภาวะการณ์ที่ตนเองได้เสริมความรุนแรงของปัญหาแล้วปรับทิศทางเป้าหมายและสาระการศึกษาเสียใหม่ โดยเตรียมคนให้รู้จักคิด มีฉันทะหรือทัศนคติที่อยากทำงานโดยไม่เลือกงาน เกี่ยงงาน

6. การศึกษานอกระบบ น่าจะให้ความสำคัญอย่างสูงต่อการน้อมศึกษาจากครูนอกระบบที่ไ้ทุ่มเทชีวิตในการศึกษาและในการปฏิบัติการพัฒนามาอย่างจริงจัง เช่น ปัญหาชนชาวนาน ผู้เฒ่าศาสนา พระสงฆ์ ฯลฯ ซึ่งมักเป็นแหล่งขุมแห่งปัญญาในการปรับแก้และพัฒนาของชาวนานมาตลอด

สถาบันวิทย์บริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณานุกรม

Jacques Hallak and Francoise Callods, Education, Training and the Traditional Sector, UNESCO : IIPÉ, Paris 1981.

ภูมิธรรม เวชยชัย บทบาทขององค์กรอาสาสมัครเอกชนในการสร้างสถาบันชุมชนเพื่อการพัฒนา วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2527.

ศิริ ผาสุก กลุ่มเกษตรกรรณรงค์เพื่อการพัฒนาชนบท บทความเสนอโครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนาในโครงการศึกษาวิจัย ร่วมกับ มหาวิทยาลัย สหประชาชาติ 18 มิถุนายน 2527.

กลุ่มเกษตรกรรณรงค์ประชาชนอันเป็นรากฐานแห่งประชาธิปไตย(กรณีกลุ่มเกษตรกรทำนาเจนีง), สังคมพัฒนา ปีที่ 11 ฉบับที่ 5-6.

คุณหญิง อังสุเมธางกูร "ลงแขกค่านากระดั้มมิตร" จดหมายเหตุกลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม ฉบับที่ 27 มิถุนายน - กันยายน 2527

พระประชา ปสนุนธมโม คาของพระกับชะตากรรมของชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีเอกสารโครงการศึกษา บทบาทของพระพุทธศาสนาในสังคมไทย กรุงเทพฯ 2526.

อภิชาติ ทองอยู่ วัฒนธรรมกับชุมชน - ทิศนะว่าด้วยทางเลือกใหม่ของงานพัฒนารุ่งเรืองสาสน์การพิมพ์ 2527

โครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม แนวคิดในการพัฒนาสังคมไทย สรุปการสัมมนาประสบการณ์แนวคิดในการพัฒนา กรุงเทพฯ : 2527

ทำเนียบองค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทย (ฉบับเต็ม) 2527.

คณะกรรมการติดตามผลการสัมมนาองค์กรพัฒนาเอกชน บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการพัฒนาประเทศ บทความเสนอต่อการประชุมสัมมนาเรื่องความร่วมมือระหว่างรัฐและองค์กรเอกชนในการพัฒนาชนบท(2528) จะจัดโดยศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ

โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคมพุทธศาสตร์การพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วม เอกสารประกอบการประชุมสมัชชาวิชาการประจำปี 2527 สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.